

Munkiana

nr. 62

2018

22. årgang

www.munkiana.dk

issn: 1397-7172

Kaj Munk Selskabet

Bestyrelse:

Formand:

Christian Grund Sørensen, Anders Borks Vej 9, 9000 Aalborg
tlf. 98 12 43 78, E-mail: cgs@km.dk

Næstformand:

Peter Øhrstrøm, Stokrosevej 5, 9380 Vestbjerg,
tlf. 98 29 70 61, E-mail: poe@hum.aau.dk

Kasserer:

Anna Saarup Brinth, Toften 40, 7441 Bording,
tlf. 86 86 13 78 (fastnet) eller mobil 23 31 47 63, E-mail: ASBrinth@mail.tele.dk

Ricardt Riis, Carit Etlars Vej 25, 8700 Horsens,
tlf. 75 62 54 28, E-mail: rriis@mail1.stofanet.dk

Jon Høgh, Tim Kirkevej 37, 6980 Tim,
tlf. 97 33 34 49 , E-mail: fam.hogh@post.tele.dk

Hjemmeside: www.munkiana.dk

Redaktion: Jon Høgh,

Redaktør for forskningsartikler i tidsskriftet: Mogens Pahuus.

Layout: meller.dk

Cover: Suzanne Eide Knudsen.

Forsidebillede: Vedersø Kirke. Foto: Carsten Meller

Munkiana nr. 62 er udgivet i samarbejde med

Kaj Munk Forskningscentret ved Aalborg Universitet, www.kajmunk.hum.aau.dk

Munkianas redaktion har forsøgt at afklare ophavsrettighederne til materiale gengivet i dette nummer. Skulle vi have overset noget, beder vi om at blive kontaktet, så fejlen kan blive rettet.

Kommende Munkiana: Munkiana udkommer fast to gange årligt, i maj og i november. Deadline for indsendelse af artikler, man ønsker optaget i tidsskriftet, er 1. april og 1. oktober. Lejlighedsvis vil temanumre og særnumre supplere de to faste numre. Artikler indsendes til redaktør **Jon Høgh: fam.hogh@post.tele.dk**.

Forskningsartikler i Munkiana

Artikler, der ønskes optaget som forskningsartikler, vil blive underkastet fagfællebedømmelse (peer review) efter den standard, som traditionelt gælder i det internationale forskningsmiljø, således som det er beskrevet på Forskningsministeriets web-site. Artikler, der er optaget i Munkiana på denne måde, bliver specielt markeret som forskningsartikler.

Professor emeritus Mogens Pahuus, Aalborg Universitet, har redaktionsansvaret for forskningsartiklerne i Munkiana – herunder for ledelsen af review-processen.

Kontingent! Kontingent! Kontingent!

Årskontingentet 2018 for medlemskab af Kaj Munk Selskabet er 200 kr. (incl. abonnement på Munkiana). Biblioteker og organisationer kan tegne abonnement på Munkiana for 200 kr.

Indbetaling kan ske:

- * via netbank til Lån & Spar Bank reg. nr. 0400, konto nr. 4011 7927 88.
- * fra udlandet til Lån & Spar Bank via IBAN-nr.: DK04 0400 4011 7927 88
(BIC-kode: LOSADKKK).

Husk at skrive navn og adresse i meddelelse til modtager.

Kontingentet forfalder til betaling lige efter nytår af hensyn til generalforsamlingen i januar

Adresseændringer, oprettelse af medlemskab og udmelding af Kaj Munk Selskabet, bestilling af ekstrarumre af Munkiana (fra og med nr. 37), mindste køb 3 stk. à 25 kr., sker ved henvendelse til Jon Høgh.

Kaj Munk Selskabet har CVR-nr. 30862392 og P-nr. 1013643241.

Nyhed:

Ungdomsmedlemskab:

For 20 kr. pr. år kan unge være medlemmer af Kaj Munk Selskabet og kan få Munkiana i digital form. Ungdomsmedlemmerne har stemmeret fra det fyldte 18 år.

Ekstraordinær generalforsamling i Kaj Munk Selskabet

Der indkaldes hermed til ekstraordinær generalforsamling i Kaj Munk Selskabet

**Mandag d. 18. juni kl. 17.00 på Kaj Munk Forskningscentret,
Rendsborggade 14, rum 5.265. 9000 Aalborg.**

Eneste punkt på dagsordenen er færdigbehandling af pkt. i på mødet 13/1 2018, hvor det blev vedtaget, at generalforsamlingen afholdes i sommerhalvåret. Denne beslutning skal dog bekræftes på endnu en generalforsamling.

Jf. vedtægterne handler det om, at §11 omkring dato for generalforsamlingen ændres via procedurerne i §12 og §14.

Medlemmer, som ønsker at deltage, bedes kontakte formanden på 23118162 eller cgs@km.dk senest den 11. juni af hensyn til det praktiske arrangement.

Vel mødt!

Med venlig hilsen
Christian Grund Sørensen
Fmd. for Kaj Munk Selskabet

Indholdsfortegnelse

Peter Øhrstrøm: Tak til professor Søren Dosenrode for indsatsen som KMS-formand	5
Christian Grund Sørensen: Et par ord fra den nye formand	6
Jon Høgh: Forfatteren Svend Aage Nielsen fylder 80 år	8
Jon Høgh: Den Blå Annemone. En smuk og unik gave	10
Jens Kristian Lings: Mytetyranni og tavshed	11
Kaj Munk: Om sognesammenlægning	14
Jon Høgh: Kaj Munk og hans sogne	17
Ricardt Riis Kaj Munks famlende år	20
Forskningsartikel: Christian Grund Sørensen: Modernitetens prædikant III	30
Generalforsamling i Kaj Munk Selskabet: Ricardt Riis: Referat fra generalforsamlingen den 13. januar 2018	42

Tak til professor Søren Dosenrode for indsatsen som KMS-formand gennem 11 år

Af Peter Øhrstrøm

Ved Kaj Munk Selskabets generalforsamling i Vedersø lørdag den 13. januar 2018 skulle der vælges ny formand for Selskabet. Det skyldtes, at den hidtidige formand, professor Søren Dosenrode, efter 11 år på posten ikke ønskede genvalg.

På generalforsamlingen blev Søren Dosenrode takket for sin meget sikre og kvalificerede ledelse af Selskabet i en periode præget af mange udfordringer, herunder en del debat om rammerne for og indholdet af formidlingen af Kaj Munks ideer og værker.

Søren Dosenrode overtog formandskabet efter Jens Kristian Lings, som er Selskabets stifter, og som siden er blevet udnævnt til æresmedlem af Kaj Munk Selskabet. Søren Dosenrode har arbejdet ud fra de samme mål og principper, som Lings tidligere styrede efter. Det betød bl.a., at han ligesom Lings har lagt vægt på at afholde seminarer mv. om Kaj Munks ideer og at videreudvikle tidsskriftet Munkiana og den øvrige Munk-formidling.

I den første del af Søren Dosenrodes formandsperiode var det en stor udfordring, at forholdene omkring Kaj Munks Præstegård i Vedersø var uafklarede og problematiske – set i forhold til flere af de relevante aktører. Søren Dosenrode engagerede sig i arbejdet med at finde en god og holdbar model for Præstegården og for brugen af den. Han blev

Søren Dosenrode

medlem af den styregruppe, der blev nedsat efter et ”stormøde” om Præstegårdens fremtid, som blev afholdt i november 2008 i Aalborg, og han lagde i arbejdet stor vægt på, at

man med Præstegården skulle give Kaj Munk et varigt og værdigt minde.

Søren Dosenrode skal have en væsentlig del af æren for, at projektet lykkedes, således at Kulturministeriet nu har ejerskabet og også har sikret gode vilkår for driften af Kaj Munks Præstegård i Vedersø.

De afklarede forhold har i de senere år ført til et glædeligt samarbejde bl.a. mellem Kaj Munk Selskabet og Kaj Munks Præstegård i Vedersø, således at man i flere tilfælde i fællesskab har indbudt til diverse arrangementer. Dette samarbejde rummer mange muligheder, og det lover godt for fremtiden.

Takken til Søren Dosenrode for hans store indsats og for hans engagement som formand for Kaj Munk Selskabet i 11 år er helt på sin plads.

Heldigvis er hans rolle i Selskabet langt fra udspillet. Søren Dosenrode fortsætter som medlem af Selskabets bestyrelse. På den måde vil han deltage i det fortsatte arbejde i Kaj Munk Selskabet i samarbejde med Selskabets nye formand, sognepræst Christian Grund Sørensen. Desuden er Søren Dosenrode medlem af bestyrelsen for Kaj Munks Præstegård i Vedersø.

Et par ord fra den nye formand

*Af Christian Grund Sørensen, sognepræst
ved Vor Frelzers Kirke i Aalborg*

Det er forbundet med en vis ydmyghed at træde ind i dette hæderkronede selskab. På den anden side ville det være at sidde Munk overhørig ikke at blæse ilden op og vove pelsen for sin overbevisning. Dermed kommer formandsstolen til på munksk manér at stå med et ben i traditionen, et ben i fornyelsen og de sidste to i det uvise.

Men hvordan er det kommet dertil?

Mine møder med Munk

Under teologistudierne så jeg kun lidt til Munk. Selvom jeg havde stor interesse for kirkehistorie fyldte Munk som regel kun en linje eller to i lærebøgerne. En arv fra Hal Koch og P.G.Lindhardt, fandt jeg siden ud af. Men som ganske ung præst på 24 skulle jeg have mine første gudstjenester for ældre. Der var

det, man meget meningsfuldt kalder en generationskløft. Men i min bogreol, hvor jeg havde skrabet lødig (og billig) teologisk litteratur sammen fandt jeg en mindeudgave af Kaj Munks prædikener. Jeg læste udvalgte dele op, og blev med eet samtidig med de ældre – tilmed så jeg selv fik noget ud af det.

En del år siden begyndte jeg at læse ph.d. på Aalborg Universitet. Der blev jeg involveret i det fælleseuropæiske forskningsprojekt EuroPLOT. Her handlede det bl.a. om digital formidling af Kaj Munks liv og værker. Jeg måtte straks tage teologbrillerne på og opfriske mit bekendtskab med Munk!

Lykkeligvis blev det et godt gensyn, og jeg har fundet mange dybder og indsigter hos Munk, som jeg har ladet mig inspirere af også til mine egne prædikener.

Hvilke visioner har jeg for KMS?

Selskabet trænger på nogle områder til fornyelse.

For det første kan vi indsamle alle mailadresser, så det bliver muligt at gøre jer, kære medlemmer, opmærksomme på pludseligt opståede begivenheder. Det vil også lette selskabets økonomi, da porto er dyrt. Men bare rolig: Munkiana kommer stadig i sin vante form!

Selskabet trænger også til at supplere sin medlemsskare. Måske skal vi gå efter præster, teologistuderende eller andre?

Man kan også tænke det utænkelige, at vi kunne afholde et arrangement i København, Aarhus eller Aalborg. Nok er Verdersø et dejligt sted, men transporten kan afholde interesserede, som i forvejen har en travl hverdag.

Der bliver nok at diskutere på bestyrelsesmøderne, og gode forslag er velkomne.

KMS for en ny tid

Kaj Munk kom med ord til sin tid. Vores tid er anderledes. Alligevel er der meget holdbart og relevant i Munks produktion.

Munk kæmpede mod antisemitismen, med forholdet mellem kristendom, kultur og nation. Mod de kulturradikale i sin samtid og med de mange, som søger at finde en vej med Gud i deres liv. Munk så den tvivlende, hyklere og den begejstrede og portrætter dem alle. Kort sagt temaer, som er i højeste grad relevante også i dag!

Den unge teolog Morten Zeuthen beskrev i 1943 Munk således: ”han er en forvirret Rad, der har gode gammeldags Begreber om Tro og Sæder, men som samtidig tænker med et hypermoderne Menneskes frie Tanker.” Heri ligger

måske kimen til, at Munks relevans. Han så sin verden rodfæstet i de evige værdier og samtidig åben, legende, eksperimenterende i forhold til sin livsverden.

Derfor er Munk ikke let at sætte i bås og derfor er vi ikke færdige med ham endnu.

Med venlig hilsen
Christian Grund Sørensen

Fakta

- Født i 1968
- Gift med Liza
- Far til 5
- Ph.d., teolog og kandidat i IT
- Sognepræst v. Vor Frelsers Kirke i Aalborg
- Forsker v. Kaj Munk Forskningscentret

3-dags tur til Kaj Munks Lolland

’Vennekredsen for Kaj Munks Præstegård’ arrangerer en 3-dags tur til Kaj Munks fødeø Lolland **fredag den 31. august, lørdag den 01. september og søndag den 02. september 2018.**

Vi skal rejse med Bur Minibus.

Pris for medlemmer af ’Vennekredsen’:

2.300 kr. i dobbeltværelse.*

Pris for ikke-medlemmer af ’Vennekredsen’:

2.400 kr. i dobbeltværelse.*

*Tillæg for enkeltværelse kr. 250.

Detaljeret program og info:

Vennekredsens formand Magnus Moesgaard.

Tlf.: 23428653 Mail: moesgaard.em@gmail.com til hvem **bindende tilmelding sendes senest 1. juli.** Tilmelding registreres, når beløbet er indbetalt på konto: 7670 4351867.

I tilfælde af forfald, kan beløbet refunderes indtil 15. august.

Vi har bus- og overnatningskapacitet til i alt 28 rejsedeltagere.

Princippet for tilmelding er altså ’først til mølle-princippet’.

Inkl. i prisen: Bustransport i 28-personers bus med behagelige rejsesæder. Kaffe/te på turen i bussen, færgeoverfart tur-retur, frokost bestående af 2 stk. uspec. smørrebrød på Tranekær Slotskro, Langeland (eksklusive drikkevarer), to overnatninger på Hotel Liselund i Sundby ved Guldborgsund i værelser med bad og toilet. Middag og dessert fredag og lørdag aften (eksklusive drikkevarer), morgenbuffet lørdag og søndag morgen. Frokost lørdag middag i Pilgrimshuset i Maribo. Frokostplatte søndag på færgen (inklusive drikkevarer).

Ret til ændringer i programmet forbeholdes.

Forfatteren Svend Aage Nielsen fylder 80 år

Af Jon Høgh

Læsere af Munkiana og flere store monografier om digterpræsten Kaj Munk kender ham; folk, der interesserer sig for amerikansk politik, som den udformede sig under præsident John F. Kennedy og hans bror, justitsminister Robert F. Kennedy, kender ham som formand for Kennedy Selskabet og sikkert også som forfatter til bogen *John F. Kennedys Livssyn* fra 1967.

Mange, som er optagne af religiøse spørgsmål, ved også, hvem han er, både igennem hans bøger og artikler i landets aviser. Han er kendt viden om, den tidligere sognepræst, men stadigvæk meget aktive og respekterede forfatter, og til tider polemiker, *Svend Aage Nielsen*, der grundet Kaj Munk studier valgte at købe sommerhus i Vedersø Klit i 1985, og siden sammen med sin Bodil at slå sig ned midt i den storslåede natur helt ude i Vedersø Klit, med mere tid til sine mærkesager kirkeligt og idépolitisk.

I år, den 14. maj, er det 80 år siden, at Svend Aage Nielsen fødtes i Ubberud Sogn, Blommenslyst, Odense som søn af landmand og frilandsgartner Peter Nielsen og hustru Magdalene. Navnlig i gartneriet kunne der i højsæsonerne være rigeligt at bestille, så de otte børn – Svend Aage er nummer seks i søskendeflokken – fik tidligt lært at tage fat med legemligt arbejde. Forældrene bekendte sig til Indre Mission, og de og deres børn gik i kirke og deltog i møderne også i KFUM. Børnene gik i søndagsskole, og Bibelen, salmebøger og prædikensamlinger læstes i hjemmet.

Men der lyttedes også til radiotransmitterede fodboldlandskampe fra OL i London, hvor Gunnar Nu Hansen havde sin storhedstid. Endvidere spillede man, navnlig meget skak – det alt sammen, ude og hjemme, opbyggede et nært og tæt forældre- og søskendefællesskab.

Svend Aage Nielsen blev den, der læste videre i mellemskolen og på Odense Katedralskole, hvor han blev matematisk student i 1957. Efter at have aftjent sin værnepligt blev han stud. theol. ved Københavns Universitet. Under studierne kom han på Regensen, hvor også Kaj Munk havde boet, og ligesom Munk bestred han det ansvars- og ikke mindst ærefulde hverv som Regensens Klokker.

Svend Aage Nielsen bestod den teologiske embedseksamen i 1966. Derpå søgte han til Lolland, hvor han blev kaldskapellan i to år og fra 1968 til 2008 sognepræst i Toreby sogn. I 42 år prædikede han med den fasthed han er i besiddelse af, det budskab, *at åbenbaringen i Jesus fra Nazareth må den kirkelige tradition indordne sig under!* Han har formuleret den meget fine grundsæt-

ning: *Al sand kristendom er humanisme, og al sand humanisme er kristendom.*

Han mindes med glæde de mange år på Lolland, hvor gudstjenester, som han tog initiativ til, huskes af mange. Det gælder mindegudstjenesten for John F. Kennedy i 1967. Ligeledes mindegudstjenesten i Maribo Domkirke den 8. januar 1994 – datoen var velvalgt, idet Kaj Munk blev begravet den 8. januar 1944 – i anledning af 50-året for mordet på digterpræsten med deltagelse af Hendes Majestæt, Dronning Margrethe II. Ved ankomsten til Domkirken fik Majestæten en smuk blomsterbuket overrakt af Hanne og Arne Munks datter, Mathilde. Gudstjenesten blev forestået af Munks sønner med Arne Munk som prædikant og Mogens Munk ved alteret.

Svend Aage Nielsen bliver også rørt, når han lader tankerne gå tilbage til Forsøningsgudstjenesten, igen på hans initiativ, i sognekirken i Toreby den 11. januar 1998.

Anledningen for denne gudstjeneste var 100-året for Kaj Munks fødsel, hvor Arne Munk atter prædikede.

Blandt de mange kirkegæster ønskede den tyske kulturattaché i Danmark, Boris Ruge at deltage officielt. Under

gudstjenesten rakte han Arne Munk hånden for på det tyske folks vegne at få tilgivelse for den skammelige udåd, som fandt sted i Hørbylunde den 4. januar 1944. På tysk udtalte Arne Munk sin hilsen til Boris Ruge – og det tyske folk – hvor han blandt udtalte, at det er menneskeheden, der var problemet og ikke Hitlers Tyskland. En smuk gestus over for den tyske kulturattaché, der selv var offer for nazismens gru.

Stort er Svend Aage Niensens forfatter-skab, der er nævnt på hans hjemmeside. Hans artikler i Munkiana, har belyst både for- og bagsider hos Kaj Munk.

Desuden står han for bidrag til antologier, avisartikler og bøger, hvor det store og fremragende værk '*Kaj Munk: Jeg beder virkelig meget undskyldte*', der udkom i 2014 på Aalborg Universitetsforlag, må anses som hans hovedværk.

Det fremragende gav anmelderen Claus Grymer udtryk for i sin anmeldelse i Kristeligt Dagblad: ”Svært er det at forestille sig, at hans dybe og detaljerede indsigt i digterens liv og virke overgås af nogen anden.” Dette store værk vil stå til rådighed for og benyttes af forskere langt ud i fremtiden!

Universitetskurser i Kaj Munks kommunikation

”Munk Akademiet” er et nyt tilbud oprettet af Kaj Munk Forskningscentret ved Aalborg Universitet. Munk Akademiet udbyder universitetskurser med relation til Kaj Munks ideer og værker. Der vil være kurser på forskellige niveauer. Det første kursus løber over et helt år med start d. 1/9 2018.

Mere information kan findes her:

<http://www.munkakademiet.aau.dk> og på <http://www.munkiana.dk>.

Den Blå Anemone

En smuk og unik gave skænket af
Lise-Lotte Engbjerg

Af Jon Høgh

*Hvad gennembrød den sorte jord
og gav den med sit søblå flor
et stænk af Himlens tone?
Den lille anemone,
jeg planted dér i fjor.*

I oktober sidste år blev jeg ringet op af Lise-Lotte Engbjerg i Hirtshals. I det øjeblik, hun præsenterede sig, vidste jeg, hvem hun var, fordi jeg har været sammen med hende nogle gange både på Ålborg Universitet og i Kaj Munks Præstegård i Vedersø.

Hun fortalte, at hun havde broderet Den Blå Anemone. Derpå spurgte hun, om vi kunne tænke os at modtage håndarbejdet som en gave til Præstegården.

Hvem siger nej til at modtage en fin og storslået gave? Svaret var naturligvis, at det ville vi meget gerne, og jeg lovede, at det lille kunstværk ville finde sin plads på en væg i Præstegården.

Få dage efter lå gaven, smukt indrammet, i min postkasse. I et medfølgende brev forklarede Lise-Lotte Engbjerg, at det var hende en stor glæde at forære anemonen til Kaj Munks Præstegård, og at den lille blå anemone (*Anemone Hepatica*) i 1986 er designet af Gerda Bengtsson (1900-1995) til Haandarbejdets Fremme. Stoffet er hørlærred 10b, og den er, som Lise-Lotte Engbjerg skriver til sidst i brevet, 'kommet til verden med blomstergarn, korssting, stikkesting og stor kærlighed.'

I en lille artikel om den blå anemone fra bogen 'Blomsternes Danmark', som også fulgte med, står der bl.a.:

'Helt inde under det gamle bøgetræs fod står den: delvis blottet, fordi plantevarmen har smeltet sneen omkring hjertet af den. Den Blå Anemones første blomst er åben, så Kaj Munk har ret: den blomstrer allerede 1. marts. Den er så smuk, når den står i fuldt flor i midten af marts. Det er da også helt forbløffende, at bøgeskovbunden kan have et nærmest blåt skær, når nu vinteren knap nok er forbi ... I haver kan næsten alt lykkes. Det er derfor, Kaj Munks Blå Anemone kunne overleve i hans have i det vestlige, mest sandede Vestjylland.'

Vi takker mange gange Lise-Lotte Engbjerg for broderiet, som nu, til glæde for de mange besøgende, er ophængt i Café Lise i Kaj Munks Præstegård i Vedersø. Vi er ikke i tvivl om, at Lise-Lotte Engbjergs lille kunstværk er kommet til verden med især stor kærlighed!

Mytetyranni og tavshed

Af Jens Kristian Lings

Dramatikeren Kaj Munk kaldte det handlingslamme "Folkeforbundet" i Geneve en snakkeklub, hvorimod Mussolini og Hitler sås som handlingens mænd.

Hitler afskaffede på to år arbejdsløsheden og gav tyskerne deres selvfølelse tilbage. Europæiske statsledere var imponerede. Det samme var Kaj Munk. Men allerede i 1935 begyndte han sin kritik af jødefølgelserne i Tyskland. Og da Schleswig-Holsteinische Landeszeitung i 1936 omtalte hans kritik, anmodede den danske regering biskoppen i Ribe om at "lukke munden" på ham.

Biskoppen skrev til ham, og Kaj Munk svarede bl.a.:

"Af en viss Tømrer (Gud tilgive ham, han var kun Jøde) har jeg lært den Asfaltoptræden, at naar man kæmper for Aand, gælder det i mangfoldige Tilfælde om at optræde uforsigtigt, udæskende og saarende, saa man kan misforstaa, baade af dem, hvem Gud har tillukket Begribelsen, og af dem, hvem Fanden har udstyret med god Vilje til at misforstaa. I denne Lærdom agter jeg at fremture, inden for hans Kirke - og siden udenfor, naar det en Dag har behaget de dertil indrettede at smide mig ud."

I 1938-39 tabte Kaj Munk resten af sin tro på Hitlers Tyskland, hvorimod den danske regering bevarede sin intakt. Ja, statsminister Stauning satsede endog på Hitler lige til sin død i 1942.

I 1938 modtog tyskeren, Herman Göring, sammen med den tyske udenrigsmini-

ster, von Neurath, storkorset af Dannebrogordenen.

I 1941 modtog den nye tyske udenrigsminister, Joachim von Ribbentrop, det.

Mange forstår ikke Kaj Munks kritisk-farlige adfærd, men han havde martyrsind, en åndelig egenskab, som får sin ejer til at kæmpe for sit sandhedsideal, om også det skal koste vedkommendes eget liv. En sådan person forekommer både fremmed og ubehagelig i et demokratisk, materialistisk samfund.

Allerede i 1921, hvor Kaj Munk var 23 år og intet vidste om Vedersø eller giftermål, røbede han martyrsind i sit profetiske digt "Mester med den tunge tornekrone". Digtet slutter sådan:

Mester med den tunge Tornekrone:

"Hvo sit Liv vil bjerge, naar det ej!"

Hjælp mig da trods Præstegaard og Kone,

Ja, selv Drengene at følge dig!

Martyrerne satte med døden blodstempel på deres sandhedsideal, Kristus. Også for Kaj Munk var Kristus sandhedsidealet. Derfor fulgte han ham kompromisløst.

I sin prædiken den 5. december 1943 i Københavns Domkirke, en måned før sin død, definerer Kaj Munk indirekte, hvad martyrsind er:

"Kirken har mistet sit næstdyrebareste Klenodie. Det dyrebareste det er Kristus selv; men det næstdyrebareste det er Martyrsindet, de kristnes Martyrsind.

- Ikke at de vilde være Helte og var bidt af den Ærgerrighed, ikke at de var sjælesyge og fandt Fornøjelse i Selvpinsel, men at de elskede Kristus saadan, at intet Offer til ham var dem for stort. Med dette

Martyrsind overvandt vi engang Verden, og uden det vil Verden overvinde os.”

Hvorfor vil nogen tyrannisere Kaj Munks eftermæle?

I sin Ollerup-tale den 28.juli.1940 sagde Kaj Munk bl.a.: ”for er det gaaet nogen værre end os - vi fik Hitler og beholdt Stauning?” Denne replik får især socialdemokrater op i det røde felt.

I 1989 skrev f.eks. Ritt Bjerregaard og Søren Mørch i deres bog, ”Fyn med omliggende øer”, bl.a.: ”digterpræsten Kaj Munk, der i Ollerup i 1940 holdt en tale, hvor han fremstillede Hitler, som en næsten religiøs skikkelse, en åndens og det levende ords mand. Det var efter, at landet var blevet besat af tyskerne, men som Kaj Munk sagde i talen: ”Sejren retfærdiggør alt”.”

Bjerregaard og Mørch manipulerer bevidst. Udtrykket ”en religiøs skikkelse” var Kaj Munks fremstilling af tyskernes syn på Hitler. Og replikken, ”Sejren retfærdiggør alt!” brugte Kaj Munk til at karakterisere Staunings holdning til Hitler. Kaj Munk sagde: ”Jeg har i et af mine Skuespil Replikken: ”Sejren retfærdiggør alt”. Jeg havde ikke troet at skulle føle denne sandhed så bittert som nu.”

Kaj Munk sagde også: ”i Rigsdagen bevidnede Stauning Tyskland ”vor Forståelse og Sympati”.”

Den 8. juli 1940 udsendte Stauning en erklæring, hvori han bl.a. sagde: ”Men det danske Folk staar ogsaa med Sympati og god Vilje til at opretholde det gode og venskabelige Forhold til andre Natio-

ner og først og fremmest til den tyske Nation, med hvilken Samarbejdet er den naturligste Sag.”

I november 1942 opfordrede den nye statsminister, Wilhelm Buhl, den danske befolkning til at angive sabotører. I 1945 indførtes ”Landssvigerlovene” med dødsstraf. Derpå henrettede man, for at tækkes de allierede, de folk, der havde fulgt Buhls opfordring fra 1942. Nu hed de ”Stikkere”.

I årene 1940-45 fik alle partier noget i klemme, som de ville skjule. For var Danmark besat? Havde tyskerne ikke blot udstationeret tropper i det venligt-sindede Danmark? Kender vi sandheden om den 9. april 1940?

Den 17. marts 1940 boede Danmarks radikale udenrigsminister, P. Munch, på hotel i Rostock. Han var rejst derned for at få sin homofile og eneste søn, Ebbe, befriet fra et fængsel i Hamborg. Tyskland straffede hårdt for homofili. Flere har uden sikker dokumentation peget på, at P. Munch mødte Heinrich Himmler, og at de aftalte forløbet af besættelsen den 9. april 1940.

P. Munchs generelle standpunkt var, at Danmark hverken kunne eller skulle forsvare sig militært. Han mente, vi burde være neutrale og reducere vort forsvar til et absolut minimum.

Selvfølgelig måtte ”eksistensen” af en eventuel aftale, som både kunne befri Ebbe og spare Danmark for døde og ruiner, ikke komme frem. Var der en? I hvert fald ville en sådan passe fint til Staunings pragmatiske holdning, som var, at kunne vi komme til at tjene på krigen, som vi gjorde på første verdenskrig, ville alt være godt.

Historieskrivningen blev: ”Vi blev taget på sengen”. Men det er ikke sandt, for den danske gesandt i Berlin, Herluf Zahle, havde advaret regeringen flere gange. Sidste advarsel kom torsdag den 4. april. Zahle skrev, at ”Der forestaar en »Aggression« mod Danmark, som skal finde Sted i næste Uge”.

Hvorfor sendtes de danske soldater på orlov den 8. april? Hvorfor ”glemte” man ved Haderslev kaserne at hjemsende et lille kontingent, som den 9. april på motorcykler blev sendt mod de tyske panservogne? 13 soldater blev skudt den 9. april. Skulle de myrdes, så det kunne se ud til, at Danmark havde forsvaret sig?

Hvordan kunne plakaten med Kongens og regeringens opråb, ”Til det danske Folk” være sat op i jyske byer den 9. april inden kl. 11? Fysisk set var det umuligt. Plakaterne må være leveret før den 9.april.

Hvorfor har P. Munchs dagbøger intet om hans Rostockophold? Hvorfor kunne Ebbe Munch i 1957 stik imod reglementet låne sin fars dagbøger på Rigsarkivet med hjem ”for at katalogisere dem”?

Netop fordi den kristne martyr, Kaj Munk, kæmpede for Danmarks ære, har de materialistisk indstillede samarbejdsfolk fra alle partier efter 1945 søgt at træde hans eftermæle ned og med myter knytte hans navn - og ikke Staunings - til Hitlers og Mussolinis.

Det overses totalt, at dramatikerens Kaj Munk myrder Kansleren (”Mussolini”) i skuespillet ”Sejren” fra 1936, og at ”Smeltediglen” fra 1938 rummer en skarp kritik af Hitler. Stik imod al rime-

lighed har disse to mindre figurer i Kaj Munks omfangsrige dramatiske produktion fået enorme dimensioner i hans eftermæle i Danmark.

I selve Vedersø Præstegård, så jeg den 25. august 2017 ”Det Flydende Teater”s opførelse af pakistaneren Hassan Preislers skuespil, ”Martyren Munk”. Munkfremstilleren råbte i begyndelsen: ”Jeg er præst, jeg er digter, jeg er nazist!”. Jeg tænkte, at nu kan Kaj Munk ikke trædes længere ned. Det lykkedes dog i DRs historieserie. Der udraderedes han med tavshed.

Indledning til efterfølgende replikskifte mellem Kaj Munk og hans provst, Kristensen, i Ulfborg.

Baggrunden er denne: Da Kaj Munk i 1924 blev kaldet som sognepræst for Vedersø Sogn, blev han samtidigt konstitueret som sognepræst i nabosognet, Stadil. I 1925 fik kirkeminister P. Dahl den idé at sammenlægge de to kirkesogne til ét pastorat. I de følgende to år kæmpede Kaj Munk og menighedsrådene imod sammenlægningsplanerne. Sagen kan følges i *Niels Nøjgaard (red.) Aldrig spørge om det nytter* på siderne 96-98 og igen på siderne 124-128.

Kaj Munk havde en samtale med kirkeminister Dahl om den planlagte sammenlægning, og i et brev af 31. august 1925 fortæller han provst Kristensen om forløbet. Brevet har form af et lille drama, som følger herefter.

Om Sognesammenlægning¹

Af Kaj Munk

Vedersø 31. Aug. 1925

Kære Provst Kristensen!

Meget hellere vilde jeg have fortalt Dem alt dette mundtligt, men stadig trækker det ud med at energere mig helt ind til Dem.

Det gik altsaa omtrent saadan for sig:

Ministeren: Hvad er Deres Navn?
(Dette noteres ned paa en Lap). Og Deres Ærinde? (Dette fremføres). Vær-
saagod, kan De give Grunde, hvorfor
de ikke skal slaas sammen, saa jeg maa
bøje mig, skal det ikke ske. (Jeg gi-
ver Grunde). Naa, saa. Har Sagen ikke
været forelagt Dem af Biskoppen?

Jeg: Jo.

M. Og Menighedsraadet i det ene Sogn
protesterede?

Jeg. Ja.

M. Og i det andet Sogn ogsaa?

Jeg. Ja.

M. Og De selv protesterer?

Jeg. Ja.

M. Enstemmig Protest over hele Linien
altsaa?

Jeg. Ja.

M. Ja, ja, de skal slaas sammen.

Jeg. Saa-aa?

M. Ja, ja, De forstår nok, det er ikke, for-
di jeg vil optræde enevældigt, men det
er ganske uforsvarligt, ja, det siger jeg,
ganske uforsvarligt, at lade saadanne 2

Embeder betjene af 2 Mænd.

Jeg. Det er dog en Uforsvarlighed, der
uden større Géne nu har været løbende
de sidste 400 år.

M. Ja – naa ja – ja, men det er ogsaa den
Slags Ting, vi nu skal have ende paa.
Men lad os se paa et Kort! Ja – ja, det ser
jo rigtignok ud til, at der er noget langt
mellem Staby og Stadil.

Jeg. Det er Vedersø og Stadil, der er
Tale om.

M. Ah ja, Vedersø, ja, naturligvis Veder-
sø, ja. Jo, de skal slaas sammen. Hvad
er det? Er der 2 Præstegaarde i Vedersø?

Jeg. Det er Husby, Hr. Kirkeminister.

M. Naa – saadan – ja, de ligger udmær-
ket for hinanden, de skal slaas sammen.
Afstandene, siger De, Vejene, siger De
– ved De, hvad jeg har gjort? Jeg har
været Præst i Brande og gik paa mine
Ben fra den ene Kirke til den anden.

Jeg. Jamen De er jo ogsaa blevet Kirke-
minister. Vi andre Smaafolk kan ikke
saadanne Ting.

M. Jo – hm – hm – ja, det kommer natu-
rligvis saa ogsaa an paa, hvordan det er
besørget.

Jeg. Netop – og se - jeg vilde jo gerne
have besørget mit ordentligt.

M. De er jo også en ung rask Mand. Er
De svagelig af Helbred?

Jeg. Ikke mere end, at kan en anden
passe det, kan jeg ogsaa. Men ingen vil
kunde gøre det ordentligt.

M. Hvordan var da den, der var før
Dem? Hvordan gjorde han det?

Jeg. Jeg er ikke rejst ind i Ministeriet for
at sige noget om min Formand.

M. Ja, de skal nu slaas sammen. Var det

ældre Præster, der kom i saadanne Embeder; men det er netop de unge. Der er intet saa herligt som Arbejde.

Jeg. Det er netop i sin Orden, at unge uøvede Mænd faar smaa Embeder. Naar man er blevet ældre, har faaet praktisk Greb om Tingene, har nemt ved at danne sig Overblik, har man mangfoldigt lettere ved - - -

M. Ja, de skal nu slaas sammen. Hvad siger I.C.? ²

Jeg. Ja, han mener visst ogsaa – d.v.s. jeg har ikke talt med ham – han er maaske for loyal til at sige noget.

M. Hvad Retning tilhører De?

Jeg. Hvaba?

M. Hvad Retning tilhører De?

Jeg. Jeg – jeg er holdningsløs.

M. Hahahaha. Ja, de skal slaas sammen.

Jeg. Skal jeg se at faa Menighedsraadene over at tale med Dem?

M. Det maa De selv om. Men De taler smænd godt nok. Deres Grunde er gode nok.

Jeg. Det er kedeligt, at Kirkeministeren ikke vil bøje sig for Grunde, som De selv erklærer for gode nok.

M. Gode nok – jeg mener, gode efter – efter Deres Mening.

Jeg. Hvabehar?

M. Ja – jeg mener – ja, de skal altsaa slaas sammen.

Jeg. Menighedsraadet maatte kunde tale Sagen bedre. Hvad der er fremført, har overbevist Provst og Biskop og alle Instanser indtil Dem. Naar De nu ikke vil lade Dem overbevise, maa det dog vel være mig, der er noget i Vejen med. Selv den tidligere Kirkeminister har lovet os

- - -

M. Jeg kan ikke føle mig bundet af min Formands Afgørelser.

Jeg. Det er meget kedeligt, at De ikke kan det. Da der var Præstemangel - - -

M. Det er ikke Grunden; der er ikke saadan Præstemangel nu.

Jeg. Hm. Og den ny Præstegaard ³ skal altsaa staa og forfalde.

M. Nu, Hr. Pastor, tror jeg nok, at Menighedsraadet kunde tale Sagen bedre.

Jeg. Om Forladelse! Lad mig saa trække i Land da! Jeg mente nærmest – De ved selv, Hr. Kirkeminister, hvor en Bygning lider under at staa ubrugt hen.

M. Den lejer vi ud. Den maa jo ligge kønt der ved Fjorden. Jeg selv vilde saamænd gerne leje den, hvis den laa noget nærmere ved. Men nu har jeg endelig faaet en Lejlighed i Hellerup.

Jeg. Ja, jeg føler, der sker noget uforvarligt ved dette. Jeg kan ikke gaa med til det. Embedet bliver umuligt at passe ordentligt. De syge ved Soggenes Grænser forsømmes, Konfirmanderne faar meningsløse Veje at gaa.

M. Saa kan De jo søge Forflyttelse.

Jeg. Besynderlige Reformer at indføre, at man laver Stillinger om, saa man selv maa raade Embedsmændene til at flytte fra dem.

M. Ja, der er ikke andet for.

Jeg. Og De mener, at De kan tvinge mig. Dér har jeg søgt et Embede fjernt fra min Slægt, fjernt fra Kbhvn., et Embede, jeg er glad for at have, og hvor jeg føler mig hjemme – det mener De, De kan tvinge mig fra?

M. Ja, det tror jeg nok.

Jeg. Og min Embedsbolig?

M. Ja, den maa De faa Lov at blive i.

Jeg. Mange Tak.

M. De faar jo da ogsaa flere Penge. Siger det ikke noget for Dem?

Jeg. Ikke, naar Valget staar mellem, hvad jeg bør, og hvad jeg ikke bør.

M. Naa ja ja ja ja.

Jeg. De giver mig altsaa i Dag Valg mellem Forflyttelse eller Afsked.

M. Ja, vil De ikke lyde Loven, gaar det Dem som Rørdam⁴. D.v.s. jeg har jo klaret saa mange Skær, saa hitter jeg vel ogsaa en Udvej her. Farvel.

Kære Provst Kristensen!

Omtrent saadan faldt det. De ser, jeg klarede mig skidt, lige saa skidt i Sagen som i Replikken godt. Hvad bærer Fremtiden nu i sit Skød? Ministerskifte i Danmark eller Præsteskifte i Vedersø? Hvem ved det? Jeg ikke. Og vel sagtens slet ingen.

Resten har De nok faaet gennem Jacob Christensen⁵, hvem jeg savnede svært at have med mig.

Med bedste Hilsener. Deres hengivne
K.H.L. Munk.

¹ Trykt første gang i Vedersø Kirkeblad. 14. årgang. August-september 1973. Det er fra dette kirkeblad, at dialogen gengives her.

² I.C. Christensen. I 15 år, 1886-1901, var han lærer og kirkesanger i Stadil. I en årrække var han tillige sognerådsformand. Efter Systemskiftet i 1901 blev I.C. kultusminister (dvs. kirke- og undervisningsminister). Konseilspræsident (statsminister) 1905-1908.

³ Stadil Præstegård

⁴ Torkild Skat Rørdam, præst for Ryslinge Valgmenighed fra 1918. I februar 1925 fratog kirkeminister P. Dahl ham anerkendelsen som valgmenighedspræst. Årsagen var den, at Rørdam allerede havde anvendt et dåbsritual i overensstemmelse med hans eget teologiske standpunkt, før han hos ministeriet havde ansøgt om tilladelse hertil.

⁵ Jacob Christensen var formand for Stadil Menighedsråd.

Kaj Munk og hans sogne¹

Af Jon Høgh

I

Omstående lille drama er nok ukendt for de fleste. Originalen tilhørte provst Kristensens søn, pastor Jørgen Kristensen, Aventoft, Sydslesvig.

Vi, der har oplevet de sidste mange års sognesammenlægninger, hvor en sognepræst ved ministerielt påbud har fået helt op til 3-4 sogne, for enkelte måske flere endnu, at betjene i forhold til, hvad han eller hun havde søgt og var stillet i udsigt ved ansættelsen, må erkende, at Munks problem er af luksuriøst indhold.

Der er ingen tvivl om, at Kaj Munk først og fremmest søgte og valgte Vedersø, fordi han havde lyst til at komme til Vestjylland. Men han har givetvis også haft en anden interesse i at søge et lillebitte sogn som Vedersø, der i 1924 talte kun godt 600 indvånere: Jo færre mennesker, han som præst skulle tage sig af og besøge, jo mere tid fik han til at skrive skuespil, digte og journalistik.

Det kan godt være, at den tanke på sin vis er uartig, men hvis den på anden vis alligevel er rigtig, så må ønsket om at komme af med det i størrelse til Vedersø tilsvarende Stadil Sogn, som han blev konstitueret i allerede den 15. oktober 1924, der er 4½ måned efter indsættelsen i Vedersø, ses i lyset deraf.

For Munk gjaldt det om at være præst i det sogn, Vedersø, han havde søgt og fået. Stadil havde han ikke søgt, men fået. Han kunne ikke forlige sig med det, og derfor arbejdede han, efter mindre end fem måneders konstituering, fra 3. marts 1925, for at få Stadil opløst med denne væsentlige begrundelse²:

'Men jeg føler det selv: disse to menigheder betjenes ikke, som de burde, og som de ville kunne blive det, hvis de havde hver sin præst i hver sin præstegård'.

Munk anfører herefter for adskillelse af Stadil og Vedersø tre grunde, som slet ikke ville være plausible i dag:

1) De to sogne lå slet ikke for hinanden sådan at forstå, at de begge med deres langstrakthed og isolerthed, som fjorde og søer pånøder dem, kunne betragtes som ét, men derimod som to sogne.

2) De vestjyske grusveje var af en så dårlig kvalitet og vedligeholdelse, at han sommetider lod sig henvise til en pløjemark som farbarere. Nogle steder var det sikreste befordringsmiddel gåben eller en cykel, men til Stadilø må præsten enten ad en dæmning eller gennem tre kvarters vand. Så spørger Kaj Munk: 'Hvordan kan en præst, selvom han har helbred og kræfter til det, under sådanne forhold overkomme et arbejde blot med hensyn til tiden, når han pludselig får mere end det dobbelte af det, han var indstillet på?'

3) Endelig kommer Munk ind på det barske vestjyske klima og vejr, der efter hans mening ikke gør rimeligt, at han som præst på de breddegrader, som han dog selv har valgt, dag efter dag året rundt skal færdes mere i dette alskens vejr end f.eks. en kollega på øerne – hvor han måske har det milde klima i tankerne

¹⁺² Kilde: Niels Nøjgaard (red.): Aldrig spørge, om det nytter. Nyt Nordisk Forlag. Arnold Busck. 1958

på Lolland, hvor han kom fra. Han føjer hertil, at man ikke kan leje biler, ikke kun fordi der i sognet ikke er nogen til udleje, men også fordi vejene på visse steder er aldeles ufremkommelige, men også fordi han slet og ret ikke har råd. I parentes opgør han dette regnestykke: (jeg giver for en bil fra Stadil Kirke til Vedersø Præstegård 8 kr. og får godtgjort 16 km á 0,40 kr. = 6,40 kr. – har altså på en embedskørsel i statens tjeneste tilsat 1,60 kr.). Han føjer hertil, at den ordnings synderlige fortsættelse kan hverken de to menigheder eller præsten være tjent med, hvilket også understreges af, at uforståelsen er begyndt at brede sig i de to sogne.

Nøjagtigt 3 måneder senere, den 3. juni 1925, henvender Kaj Munk sig igen til Kirkeministeriet, som han beder, allerærbødigst, om en snarlig opslåen af Stadil, fordi 'følelsen af utilstrækkeligheden, hvormed begge sogne passes, bliver mig stadig mere pinende ...'.

Utilstrækkelighedsfølelsen førte til fortvivelse. Og den blev bestemt ikke mindre af, at det kom Kaj Munk for øre, at kirkeminister Peter Dahl havde en plan om at sammenlægge Stadil og Vedersø som et ét sogn.

Det er på baggrund heraf, at det lille ordskifte mellem ministeren og Kaj Munk skal forstås.

II

Foranlediget af kirkemister Dahls plan indbød pastor Munk ham til at tale ved den årlige valdemarsdagsfest den 15. juni 1926 og samtidig se på forholdene.

Højst imødekommende svarede ministeren ja og kom til Ulfborg sammen med sin frue, hvor Munk hentede dem. Grundet tre forudgående dages regnvejr blev

mødet holdt i præstegårdsforpagter Berthelsens lade. Et halvt hundrede mennesker fra begge sogne, deriblandt en del medlemmer af menighedsrådene, havde fundet vej til præstegården.

Allerede før mødet begyndte, betonedes Dahl over for Munk, at han stadig var sindet for sammenlægning. Det samme lod han menighedsrådsmedlemmerne vide. Dog lod han dem fra Stadil vide, at hvis der skulle findes en gammel emeritus, som var villig, så ville han godt konstituere ham. Men sådan en løsning var de ikke interesserede i. Man skiltes så i god forståelse uden forståelse, som Munk fortæller.

Efter aftensmaden, der bestod af ministerens yndlingsret, stegte ål, kørte Munk af sted med dem, så de kunne se på forholdene. Men han kørte ikke den direkte vej, som han ellers færdedes ad, når han skulle forrette en kirkelig handling i Stadil Kirke! Han lod køreturen gå over Vedersø Klit og derfra til Stadil. Den store afstand gjorde et vist indtryk på ministeren. Det gjorde også vejenes mildest talt, ved tre dages øsregn, meget dårlige tilstand. Men de ankom alle tre i god behold til Stadil Kirke, hvor Peter Dahl ytrede, at det måtte være anstrengende at skulle holde gudstjeneste efter sådan en køretur. Det kunne pastor Munk kun give ham ret i. Sammen beså de den forholdsvis nye præstegård, som det i øvrigt smertede ministeren at se stod ledig og forfaldt! Men det blev værre endnu!

Udflugten gik videre på en 8 km lang strækning over Vejlen til Stadilø, hvor hjulsporene var nærmest ufremkommelige. 'Sådan er husbesøgsvejene herovre,' henvendte Munk sig til ministeren. Sønden for en af de store gårde stod en stor pøl ud over vejen, som de skulle igen-

nem. Ministerfruen, der sad på bagsædet, skjulte ikke, at hun var rædselsslagen: 'Næ, Peter, hør, ved du nu hvad?' Ja, det gjorde han, vidste hvad: 'Ja, ja, ja, pastor Munk, skaffer De os levende hjem fra dette, da slår jeg embedet op'. I fortsættelse lovede han Munk, at Stadil Pastorat ville være besat den 15. oktober.

III

Munk fortæller videre, at tiden gik, og intet skete – han måtte fortsætte som konstitueret i Stadil. Men så fik han en ny idé. Ikke langt fra Stadil, lidt længere fra Vedersø, ligger Hee, hvor den tidligere lærer og kirkesanger i Stadil, senere statsminister og kirkeminister (sidst i en kort periode indtil 1922), I.C. Christensen, boede. Vedersøpræsten og de to menighedsråd kørte til Hee. I.C. var hjemme, og de forklarede ham sådan og sådan og bad ham hjælpe til at tvinge sin

anden eftermand til at holde ord.

Efter nogen tøven gik den gamle venstrehøvding ind i sagen. Det skete i Ribe, hvor I.C. og Dahl begge var til stede i anledning af kirkens 1100-års jubilæum. De møder hinanden og får lejlighed til at tale sammen.

Formuleret af Kaj Munk:

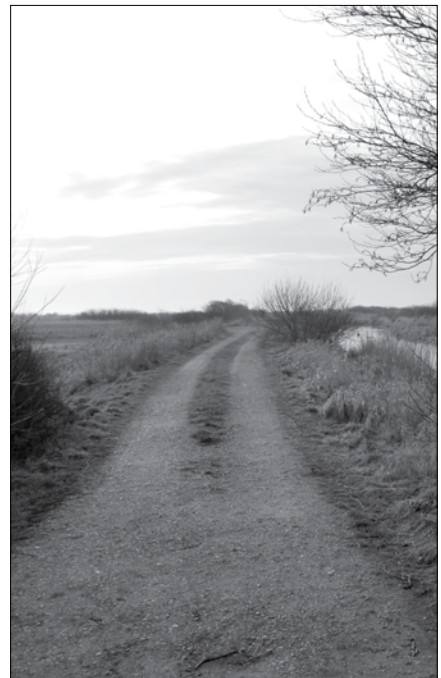
I.C. Christensen: 'Ja, undskyld hr. kirkeminister, men de siger i Stadil og Vedersø, at jeg i sin tid midlertidig lod embederne betjene af én mand, men havde lovet dem, de nok skulle få hver sin præst igen. Nu hævder de, at også De har lovet, det skal ske. Jeg ville derfor gerne, om De ville slå Stadil op.'

'Ja, det må jeg vel så til, ja, jo, såmænd.'

'Jamen, det er udmærket. Skal vi to så ikke følges ad hen til departementschefen med det samme og give ham besked?'

'Ja, jo, det kan vi godt, ja.'

Andendagen efter var Stadil slået op

Kaj Munks famlende år

Af Ricardt Riis

Fra 1925 til 1928 skrev Kaj Munk seks værker, hvis konklusioner stritter i alle mulige retninger. Dette kan tages som et tegn på, hvor usikker han var. Og går man værkerne igennem, finder man ud af, at hans usikkerhed koncentrerer sig om to områder: forholdet til Gud og forholdet til det andet køn.

De værker, der er tale om, er: ”Ordet” fra oktober 1925, romanen ”Pastor Erling til Klitte” fra december 1925, brevromanen ”Af et overfladisk, gejstligt Menneskes Papirer” fra maj-juni 1926, ”Kærlighed” fra august 1926, ”I Brændingen” fra december 1926 og ”Fra Tidehvervet” fra juni 1928.

Der er i denne oversigt indføjet to værker, som kun har været kendt i kortere tid, ”Pastor Erling til Klitte” og brevromanen. Og hvis man endvidere understreger, at ”Kærlighed” kun anvendtes i den form, den fik efter Munks omarbejdelse i 1935 og fjernelsen af oplæsningen af Niels Møllers digt ”Annabella”, bliver det klart, at de analyser, der hidtil er fremkommet af de enkelte værker og deres eventuelle sammenhæng, er ret mangelfulde, hvis det drejer sig om at finde frem til Munks eksistentielle vanskeligheder i slutningen af tyverne. Man må i hvert fald ”nøjes med” ”Kærlighed” i 26-udgaven, (derfor omtaler jeg præsten i stykket med det navn ”Ejnar Ege”, han har i 26-udgaven), medinddraget både digtet ”Annabella” og brevromanen, måske også ”Pastor Erling til Klitte”.

Det, der her skal forsøges, er derfor relativt nyt, omend jeg selv har været igang med noget lignende, nemlig i en lang artikel i Munkiana nr. 42 og i en artikel i ”Kaj Munk og Teologien” fra 2014: ”Følelsernes teologi hos Munk”.

Men dengang har jeg ikke været opmærksom på eller måske ikke turdet gøre opmærksom på, hvor famlende en digter der er tale om.

Derfor dette nye forsøg.

De senere værker korrigerer de forudgående

Først er det værd at forsøge på, trods de modsigelser mellem de enkelte værker, der er tale om, at få de forskellige opfattelser hos Munk anbragt i en vis tidsfølge.

For eksempel kan man bemærke sig en vis ændring over tid af det, man kunne kalde husvensarrangementet. Hermed menes det arrangement, som pastor Ege får sat i værk med sin forelskelse i sognerådsformandens kone: de to holder deres forelskelse hemmelig gennem hele fire år, og hun formår i disse år at holde gode miner til slet spil overfor sin mand.

Dette arrangement falder overhovedet ikke pastor Erling ind, da han i slutningen af romanen har været i seng med den kvinde, han var håbløst forelsket i. Situationen lagde ellers op til det: hendes mand var sømand og kom kun hjem hvert andet år. Men muligheden synes overhovedet ikke at have været overvejet, hverken af præsten selv eller af hans forfatter.

Og selv om forfatteren af brevromanen, som jeg tidligere har kaldt ’Munk’ til

forskel fra den virkelige Munk, overvejer en række muligheder ud af den klemme, han mener sig anbragt i, både mord og flugt, og nægter at overveje selvmord eller skilsmisse, så kommer han ikke på den tanke, at et husvensarrangement, som det, der gennemføres i "Kærlighed", kunne være en løsning.

Munk (forfatteren) har ikke gennemtænkt klitnattens begivenhed ordentligt. For 'Munk' (hovedpersonen i brevromanen) har jo ikke erklæret den kvinde, han er forelsket i, Hilde Skytte, sin kærlighed.

Og det ville også være vanskeligt i stedet for at sige "jeg elsker dig, vil du gifte dig med mig?" at skulle sige "jeg elsker dig, skal vi elske hinanden i smug?"

Dette er et uigennemtænkt forhold ved "Kærlighed". Munk har "løst" problemet ved at lade det, der skete i klitten den nat være noget, der fortælles om, ikke noget, der gennemspilles dramatisk.

(Se evt. Munkiana 42, side 45f).

Et husvensarrangement gennemspilles også i "Fra Tidehvervet". Men her har det på ingen måde som i "Kærlighed" Munks godkendelse. Og det betyder meget med den godkendelse. Fordi Munk er så dygtig en dramatiker, drages vi andre med ind i hans godkendelse, så også vi godkender eller forkaster det, han godkender og forkaster. Og godkende eller forkaste et husvensarrangement gør vi, når de involverede personer får os til det, eller – mere præcist udtrykt – når forfatteren lader det være tiltalende personer, der gennemfører det.

I "Fra Tidehvervet" er auguren Vesonius og hans medaugurs hustru blevet forelskede i hinanden, men han føler sig som

augur bundet af gammel romersk moral, oven i købet sætter han guddommelige kræfter bag denne moral (replik 210).

Det bliver røbet i første akt for manden, Lascus, og i resten af sit liv må Lascus sige, at han ikke udstår den mand, altså Vesonius (replik 595). Da det i fjerde akt kommer til et opgør mellem de to, fortæller Lascus noget om, hvordan det føltes at være bedraget:

LASCUS: Du har forraadt din Ven, Skinhellige, bedraget mig i Ungdom som i Manddom; en Kvindes Legem overlod du til mig, jeg tro'de i min Blindhed, det var alt, men du beholdt for dine lunkne Sanser al hendes Traa og Længsel, hendes Sjøal.

Jeg vidste intet, før den Dag hun døde, da rev I mig mit Bind fra Øjnene.

Og da forstod jeg hendes Naadeskærtegn til mig og Aandsfravær i mine Arme, al hendes Statu'varme i vort Samliv; da huskede jeg dine mørke Blikke, naar Rheta kom dig nær, dit dybe Suk og dine tynde Hænders Raadvildhed. (Replik 881).

Og man må nok sige, at herved afbildes følelserne hos den bedragne ægtemand på en betydelig mere realistisk måde end i "Kærlighed", specielt da i 26-udgaven.

Her er det Ingeborg, der afslører sandheden for sin mand, Anton. Han kommer i slutningen af fjerde akt ud til præsten hos Andreas Sønderklit, og dør udspiller der sig følgende replikskifte:

Anton. Præst, du ser daarlig ud. Du skal -- skal --

Præsten. Hvad skal jeg?

Anton. Ja, vi -- -- Ingeborg -- hun -- i Forgaars -- i Forgaars Nat -- da vi laa

og sov -- og ikke kunde sove, saa kom vi til at tale om -- om æ Fødsel.

Præsten. Ja.

Anton. Og saa kom vi ogsaa til at -- til at tale om dig.

Præsten. Og saa fortalte hun dig det hele.

Anton. Hvor ved du det fra?

Præsten. Jeg kunde se det paa din Holdning, Anton, da du saa mig før.

Anton. Kunde du? Kunde du? Aah, som du kender Mennesker!

Præsten. Ja, det gør jeg.

Ikke blot må vi sige: ”Sikke et overmenneske, den præst!”, vi må også sige: ”Sikke en ædel karaktér, han har, den Anton!” For bare i løbet af et døgn eller to er han kommet over chokket og tilbyder præsten skilsmisse. I 35-udgaven giver Munk ham dog en måned til at tænke over situationen (replik 758).

Det har naturligvis med det at gøre, at i ”Kærlighed” skal husvensarrangementet fremstilles som en ædel løsning på et uløseligt problem: at leve videre, som om der ikke var sket noget, når der dog er sket det, at der er opstået et forelskelsesforhold mellem en mand og en gift kone.

Men problemet er uløseligt.

Det lyder ædelt, når pastor Ege (og pastor Kargo i 35-udgaven) siger:

Præsten. For ser du, Anton, Livet det er alt for vanskeligt til, at det løses saa let; og de, der tror det, bedrager bare daarligt sig selv. (Svarende til replik 785 i 35-udgaven).

Men dels er nu ”skilsmiselløsningen”

så at sige aldrig nogen let løsning, dels er løsningen med husvensarrangementet hverken ædel eller god, når man tager i betragtning, at ægtemanden skal holdes for nar, for at arrangementet skal virke.

Men altså: om husvensarrangementet, der anerkendes i ”Kærlighed”, må vi sige, at det afsløres som forløjet i ”Fra Tidehvervet”.

Hvad der måske er mere overraskende, er, at mirakeltroen, der anerkendes fuldt ud i ”Ordet”, korrigeres eller direkte mis kendes i ”Kærlighed”.

Det sker i forbindelse med, at præsten beder for Sylvesters søn, Vilhelm, der er blevet indlagt i København med meningitis. Sylvester kommer til præsten og fortæller om sagen. Præsten forsøger at berolige ham: sygdommen er måske ikke til døden, mange kommer sig, det behøver ikke gå galt, osv. Men først da præsten beder en bøn for Vilhelm – det sker i fjerde akt, altså efter at han i tredje akt har afsløret for bispen og provsten, at han ikke tror på Gud – først da falder Sylvester til ro.

Men efter denne scene har Munk anbragt to replikker af præsten, der begge sætter en modsætning op mellem mirakeltro og – ja ikke ateisme, men elskovstro.

Det er godt nok noget, der er lidt svært at opdage, for elskovstroen er repræsenteret ved to vers fra Niels Møllers digt ”Annabella”, og det digt stifter tilskuerne først bekendtskab med i sjette akt, hvor det kaldes ”jordens dejligste digt” og læses op af Ingeborg ved præstens dødsleje. (Digtet blev fjernet af Det kgl. Teater og er ikke med i Mindeudgaven). Men her, i fjerde akt, hedder det om præsten:

(Gaar hen til Vinduet, staar og ser ud i Stormen og siger saa hen for sig:). ”Da stod han op og truede ad Vejrene og Søen, og det blev ganske blikstille”. [Matt 8,26] (Driver op og ned ad Gulvet. Mumler igen): Vaagen laa jeg nys og hørte, Stormens sorte Hane gol.

Her sættes første gang mirakeltro og elskovstro op mod hinanden. Det, Ege her citerer, er tredje vers af ”Annabella”, det vers, hvor Elskov guddommeliggøres. Lidt senere gentager denne modsætning sig:

(Præsten driver op og ned ad Gulvet, nipper af og til af sin Kop, mumler:) Vilhelm -- aah, Herre Gud! (Driver igen op og ned. Siger højt): Aldrig aned jeg, at Elskov bød saa stærkt med Ord saa blide.

Bønnens ord skal åbenbart opfattes som magtesløse, og altså magtesløse i modsætning til elskovens ord.

Og det vil sige: dette er en korrektion af mirakeltroen i ”Ordet”.

Munks dramatik overbeviser ham selv

Nu må det imidlertid indrømmes, at den tese, der her søges eftervist: at Munk i disse år famler sig frem og forsøger sig med den ene løsning efter den anden på tilværelsens problem, har sine mangler. Først og fremmest den, at Munk, fordi han famler sig frem ved hjælp af dramaskrivning, og fordi han er en så fremragende dramatiker, senere, når han genlæser f.eks. ”Kærlighed”, lader sig overbevise af sin egen dramatik, selv om det, der hævdes, egentlig er tilbagevist tidligere af ham selv.

Når han således i 1935 tager ”Kærlighed” op til gennemsyn, finder han ikke anledning til at sætte spørgsmålstejn ved husvænsarrangementet, skønt det ellers blev tilbagevist i ”Fra Tidehvervet”.

På samme måde med ”Ordet”. Fordi han med så fremragende en dramatik formår at afbilde mirakeltroen som den rette, kristne tro, derfor fastholder han det rigtige i denne tro, især da, efter at ”Ordet” fik succes rundt omkring i Norden. Munks nabopræst, salmedigteren K.L. Aastrup mener, at Munk i begyndelsen dækkede sig ind under lægens bemærkning om, at ligsynsinstitutionen skulle afskaffes. Og skriver så:

Desværre tror jeg, den almindelige misforståelse af stykket slog tilbage på forfatteren, så også han overhørte, hvad lægen sagde, selvom han ikke strøg replikken. Men det var først senere. Da vi havde været ovre for at se det, kom han for at høre vor mening. ”Troede De på det?”, spurgte han. ”Nej, det véd Guderne, vi ikke gjorde”, sagde jeg. ”Det gjorde jeg heller ikke”, afgjorde han sagen¹.

Det er tænkeligt, at Munk i 1925 var så stærkt i tvivl om mirakeltroens kristelige holdbarhed, at han følte det nødvendigt at indføje lægens replik. Men i 1932, hvor ”Ordet” spilles til succes, fremkommer han med de mest sindrige påstande til forsvar for mirakeltroen

---

¹ Citatet er hentet fra K.L. Aastrup: ’Erindringer’, side 380f. Gads Forlag. 1999.

Dramaets overbevisningskraft

I nærværende artikel er det dog mest opfattelsen af husvensarrangementet, der har interesse. Da Munk tager stykket frem igen i 1935 og forkorter og omarbejder det noget, lader han sig overbevise af 26-udgavens dramatiske kraft, så han godtager husvensarrangementet fuldt ud. Nå ja, han ser i 35 – i modsætning til i 26 – Antons kvaler ovenpå chokket og lader ham være en måned om at komme sig, men han lader ikke på nogen måde pastor Kargo sige undskyld eller føle fortrydelse over, at han har holdt sin bedste ven for nar.

Han nøjes med her at lade ham sige, at han forklarer Anton sagens sammenhæng (replik 758). Med andre ord: møder man den store forelskelse, da må alting føje sig efter den, og den stakkels ægte-mand, hvis kone man er blevet forelsket i, må være glad for, at man nøjes med et husvensarrangement og ikke beder konen forlange skilsmisse.

I det hele taget: dette, at Anton er blevet holdt for nar, nævnes med samme selvfølgelighed i 35-udgaven, som i 26-udgaven. Under forhøret i tredje akt lader Munk i 26-udgaven bispen spørge specielt om dette:

Bispen: Det begyndte altsaa ikke strax, De kom hertil?

Præsten: Nej, for Inge aabner sig saa langsomt. Man gaar hende let forbi baade een Gang og flere Gange. Men saa kan man komme, engang hun har aabnet sig, og se, da ser man al Livets Dejlighed.

Provsten: Maa vi ikke være her.

Bispen: Den har De jo ikke Lov at standse og staa og se paa, Præst.

Præsten: Hvis Kærligheden spurgte om Forlov, var den ikke Kærlighed.

Bispen: Hvad siger da hendes Mand til dette?

Præsten: Han forstaar ingenting og er lykkelig i sin Uvidenhed.

Provsten: Han er maaske Deres Ven?

Præsten: Han er min bedste Ven i Sog-net.

Og bispen, der her, modsat provsten, er afbildet som et forstående og gævt menneske i forhøret, spørger ikke videre ind til det uetiske i at holde sin bedste ven for nar. Dette gentages uforandret i replik 399 i 35-udgaven.

Og mens ”Fra Tidehvervet” dog med Lascus’ betegnelse af Vesonius som ”skinhellig” lader skinne igennem, at der er noget farisæisk over en person, der af hensyn til en guddommelig regel (”Vi Mennesker kan ikke gaa ustraffet/de Veje, Guderne ej viser os - ”, replik 210) lader den kvinde, han er forelsket i, og som er forelsket i ham, leve i et uønsket ægteskab og være med til at holde sin mand for nar, dér lader Munk i ”Kærlighed” det ene eksempel på en farisæisk og rethaverisk holdning efter det andet glide ukommenteret igennem hos Ege, fordi han med sit store dramatiske talent får os til at følge sig i de sym- og antipatier, som han vil have os til at dele.

Ét af de trick, Munk anvender for at få os til at anerkende husvensarrangementet, består i, at han sætter præsten sammen med ret farisæiske mennesker, Peter Andersen og provst Haderslev. Derved

får han præsten til at fremtræde som den ikke-farisæiske.

I et brev til Hans Brix, hvori Munk vil fastholde, at præsten og Ingeborg ikke har haft noget samleje, skriver han:

Og om Samlejet -- sja, for en 7 à 800 Aar siden forekommer det mig, De roste den Respekt for Bjergrprædikenens Ord: Hvo som ser paa en femina, osv., der aandede ud af Stykket. (Her citeret fra "Kaj Munk og teologien", side 181).

Om Brix's første reaktion på stykket er, som Munk her skriver, lad det være usagt. Det er under alle omstændigheder forkert. Det, pastor Ege gør, er ikke i overensstemmelse med Matt 5,27, Jesu ord om, at den, der ser på en andens hustru, så han begærer hende, bedriver hor.

Det kan godt være, at det blik, hvormed Ege ser "al livets dejlighed", ikke er et blik, hvormed han ligefrem begærer Ingeborg seksuelt, men det er i hvert fald et blik på en anden mands hustru, og det er også et blik, hvormed han potentielt vil ødelægge et ægteskab. Og det er vel netop det, Jesus vender sig imod.

Dog, Munk lader ikke biskoppen gå videre ad den vej, selv om det sådan set var oplagt.

Lidt senere spørger provsten ham, hvordan han vil stå til regnskab på dommens dag. Og Ege svarer:

Præsten: Jo, Provst Haderslev, hvis Gud er til, er der intet, jeg bedre kan, end staa til Regnskab for ham for min Gerning og mit Liv i dette Sogn.

Desværre lader Munk herefter samtalen dreje sig om dette "hvis Gud er til". Der ved overser man ganske det ukristelige i den sikkerhed, hvormed han imødeser dommedag. Den er jo ganske farisæisk.

Det samme er hans holdning til missionæren. Blot fokuserer Munk på missionær Andersens missionskhed og dømmesyge, ikke på Eges. Værst kommer det frem i Andersens besøg hos den døende Ege i sjette akt. Her siger præsten til missionær Andersen:

Jeg ønsker saa meget godt for dig, Andersen. Mest, at du maa blive stille og tænke varligt om andre. Vil du ikke det, Andersen, saa beder jeg til Gud, at du maa faa Kræft, som din Far havde det, og dø, inden du gør for megen Fortræd. -- Helst -- være Vorherre med dig!

Det kan ikke just siges at være et fromt ønske for et andet menneske, Ege her fremkommer med. Men man lægger ikke mærke til det, fordi Munk har tildelt Andersen rollen som farisæer, og så overhører man Eges mindst lige så store farisæisme.

Den ikke-troende præst

Noget af det, de fleste husker "Kærlighed" for, er, at præsten ikke tror på Gud. Der er i tredje akt, forhøret hos biskop og provst, et langt forløb, hvor præsten forklarer sin holdning. Han er en slave af sandsynligheden (replik 448).

Han siger selv, at det er hans begrænsning. Men det vil jeg i denne undersøgelse lade ligge. Jeg har taget forholdet mellem kristentro og videnskab frem temmelig

omfattende i bogen ”Mennesket, robot eller person”.

Hvad der imidlertid her specielt har interesse er, om begrebet ”Gud” som en i menneskelivet indgribende magt kan holdes ude, når det drejer sig om forelskelse og kærlighed, altså kærlighed mellem mennesker. Kan man ikke kun forstå forelskelsen som en magt, der udefra griber mennesket med kræfter, der er uimodståelige, når man vover at sætte ordet ”Gud” bag disse kræfter.

Ege siger, da biskoppen kræver, at han må holde sig fra Ingeborg i nogen tid: ”Stormen kan ingen vende” (replik 493). Det vil sige: den kraft udefra, som bestemmer hans kærlighedsforhold til Ingeborg, den tror han på, om han så aldrig så meget spiller rollen som en ateist, der ikke tror på noget åndeligt.

Dette anderledes eller begrænsede gudsbegreb – en gud, der kun griber ind for at skabe kærlighedsforhold mellem mennesker – viser sig allerede i brevromanen. Han hævder der efter at have berettet om, hvordan han ikke kyssede Hilde den måneskinsnat på klitten, at han ikke kender forskel på Gud og Satan. Og så hedder det:

Saa bekender jeg da for dig, Jehova, at mit Hjerte er fuldt af Anger. Jeg angrer, jeg angrer. Angrer, at jeg ikke i Nat deroppe paa Klitten ud imod Havet bøjede hendes Ansigt tilbage, saa det laa med de lukkede Øjne badet i Maanens Glans og trykkede lige for dit alvidende Aasyn varsomt og stærkt og længe mine hede Læber mod hendes fine, skælvende, kolde Mund. Det angrer jeg, vild af Smerte, Jehova, og du, som selv har skabt unge Kvin-

der og lagt af din Kærlighed i Mændenes Bryst, du kan da ikke nænne at nævne det sjette Bud.

Dette gudsbegreb kan Munk være blevet inspireret til af Niels Møllers digt ”Annabella”. I tredje vers, som Ege citerer i fjerde akt, hedder det:

Vågen lå jeg nys og hørte, stormens sorte hane gol,
det er tegn, at året vissent hælder mod sin frosne grav,
dog, om lyset selv forødes, ej min sommerlykke svinder,
Elskov lever i mit hjerte, Elskov er min tankes sol!

Og derved, at Niels Møller skriver alle navneord med lille og kun lader "Elskov" være skrevet med stort begyndelsesbogsstav, antyder han, at "Elskov" er den guddom, hvis gerning vi her ser. Det samme antyder pastor Ege.

Og det betyder, at de trøsteord, Ege i sjette akt fremkommer med overfor Ingeborg, ikke skal opfattes som en ikke-troende præsts forsøg på at spille troende, men som et forsøg fra Munks side på at give sin egen tro på elskovsguden form og indhold. Dette gælder specielt omtalen af klitnattens begivenheder. Her hedder det i 26-udgaven:

Men her beder og besværges jeg dig ved disse sidste Slag, mit Hjerte slaar, aldrig at glemme, at den Maaneskinstime paa Klitten, da jeg greb din Haand, og du vendte dig bort, og jeg holdt fast, til du vendte dig og gav mig den anden ogsaa, mens vore Munde, almægtigt tvungne og alsikkert førte, mødtes i Elskovens Kys, at da gjorde vi kun, hvad vi maatte gøre, og da oplevede vi Gud. Og at vi siden har levet i ærbødig og lykkekfyldt Troskab mod denne Oplevelse og aldrig forraadt os selv eller svigtet -- -- det er rigtigt, og det vil Gud rose os for paa Dommens Dag.

Den ekstra fylde, ordene her fra 26-udgaven har i forhold til ordene i 35-udgaven (replik 796), afslører, at Munk i 35 er blevet meget mere "almindelig"; alle de vilde teologiske tanker fra sidst i tyverne er afløst af nogenlunde afklarede overvejelser. Men dengang, i 26, kunne han altså se kysset i klitnatten som udslag af Guds almagt. Jamen, manden tror jo ikke på Gud! Nej, ikke den almindelige

Gud, ham beder han til på skrømt, men elskovens gud, den gud, der følger hjertene sammen, ham tror han på.

Så problemet med tolkningen af alle præstens trøsteord på dødslejet er ikke, at præsten "lyver, til hans tunge stivner", selv om Munk i 35 beskriver det sådan i et brev til Hans Brix, (Brix 152), men at det ikke er til at vide, hvor langt hans tro på elskovsguden strækker sig ind i den kristne, mere almindelige teologi.

Det er først i 35, at Munk føler trang til at beskrive præsten som 100% ateist, og det er først i 35, at han føler det nødvendigt at indføre nogle auditioner, hvor Jesus taler til præsten.

Også i "I Brændingen", skrevet i december 26, finder der et opgør sted mellem elskovsguden og kristenguden (for nu at blive ved disse betegnelser). Dog på den anderledes måde, at Munk her stiller sig på kristengudens side, og i Maries ofren sig selv og sin kærlighedslykke for at redde Ulrich ser kristengudens sejr over Brandes' elskovsgud. (Se Munkiana nr. 49, side 24).

Først i "Fra Tidehvervet" finder Munk en slags forsoning mellem disse to gudsbegreber, omend det måske ikke er noget, der kommer helt op i hans bevidsthed, men noget, der forbliver i den del af hans bevidsthed, hvorfra dramaerne henter næring, jævnfør hans bemærkning om, at han heller ikke selv véd, hvor han har sig selv.

Og her er det, der er stedet for den guddommelige indgriben, ikke en forelskelse, men en forsoning mellem to ægtefæller. I min bog "Mennesket, robot eller

person” har jeg hævdet, at Munk benytter sig af det, man kalder en ”anagnorisis”, altså: Munk lader et menneske komme frem til en ny erkendelse, og denne erkendelse finder sted på scenen. (Robot, side 104ff, replik 523f).

Det er, hvad der sker for hovedpersonens kone, Charita. Hun er blevet grebet af skinsyge mod sin mand, fordi han under en helbedøvelse nævnede navnet på en skøge, han havde mødt i Athen. Men da hun går ham på klingen og ligeud fortæller, hvad han sagde, mens han var bevidstløs, viser det sig, at han aldeles ikke er interesseret i sin udtalelse for at kunne undskylde sig, men udelukkende vil have det at vide, fordi han vil forstå det som videnskabsmand. Det får hende til at kaste sig om halsen på ham og sige, at der er overnaturligt til. (Replik 526).

Dette optræder i skuespillet som et modstykke til Titus’ bemærkning, hvormed han underviser sin søn om verdens indretning:

Alt, hvad der er, er naturligt; alt, hvad der sker, sker naturligt. (Replik 437).

Dette er en af Munks fantastiske replikker. Heri samler han al videnskabelig undersøgelses forudsætninger. Men Munk sætter altså Charitas replik op som modstykke til den: I replikskiftet er det guddommelige kræfter, ikke naturvidenskabelige, der gør sig gældende. Disse kræfter rammer ind i mellemrummet mellem mennesker, ja, er måske til stede i al sproglig omgang mennesker imellem og sørger for, at ordene bliver fremsat på overbevisende måde, og at ordene bliver mødt med tro.

Desværre har djævelen været på spil netop i dette mellemrum. Det viser Munk senere i akten. Her viser det sig, at forholdet mellem Titus og Charita går i stykker, fordi Titus ikke vil røbe sin angst for sin drengs liv for sin far; derved ville han jo afsløre, at også han troede på faderens varsler.

Først i sidste akt mødes de to ægtefæller igen og forsones. Og mens man kan sige, at det ved forsoningen i tredje akt kun var Charita, der rørtes af forsoningens kræfter, er det her begge ægtefællerne, altså også Titus, der ændrer holdning. Han siger f.eks.:

TITUS: Hm! der blir ved at taage noget for mig:

at skønt jeg synes, det var rigtigt af mig

at sætte det, jeg vilde, over mig,

at naar mit Værk det krævede mig selv,

min Sprængthed, er det stort, jeg bragte Ofret

— at skønt jeg synes, jeg har været, som

jeg maatte være, som jeg vilde være, saa trænger jeg dog til at sige til dig:

Min Hustru, kan du, vil du tilgi’ mig? (Replik 1081).

Og han slutter sit værk med at diktere, at det eneste billede, der kan være mandens tilbedelse værdig, er kvinden med barnet på armen. (Replik 1085).

Men at hans søn blev augur, kan han ikke forsone sig med. Da Charita vil have ham til at spørge efter drengen, der nu er voksen, siger han, at han er død. (Replik 1077).

Men vi skal ikke blot spørge efter Titus' opfattelse af gudstroen, vi skal også spørge efter Munks egen opfattelse.

For Munk etablerer et slutningstableau med Titus, den alvidende videnskabsmand, liggende med hovedet i Charitas skød, som hun har kaldt et hovedpandested, og som altså af hende (eller af Munk) gøres lig med Golgata (replik 1063).

Jeg ville for så vidt nok kunne gå ind for, at Munk her fortrinsvist lader sig lede af sin dramatiske underbevidsthed, men jeg tror alligevel, at en større del af hans bevidsthed er aktiveret, for han vil nok være enig med mig i mit forsøg i appendiks 1 på at gøre de åndelige kræfter, der opererer i enhver samtale mellem mennesker, til al videnskabs forudsætning.

Og hvis det er resultatet af alle de vilde forsøg på at forene forelskelse og forsoning med den videnskabelige verdensbeskrivelse, så kan vi sagtens affinde os med det vilde i forsøgene.

Blot standser jo Munk ikke dér. Han får succes, han bliver kendt, og han griber derfor tilbage til de skuespil, som han skrev i sin "vilde" periode, genoptager deres tankegange, forsvare dem, som med "Ordet", og udbygger og "forbedrer" dem, som med "Kærlighed", omend man jo også må medinddrage den forvandling af mirakeltro til forsoningstro, der finder sted i "En Almanakhistorie" fra 1935.

Men altså: de seks værker, jeg her har omtalt, kan det godt betale sig at stifte nærmere bekendtskab med, når man vil danne sig et indtryk af Munks famlen sig frem til en teologisk holdning i 1925-1928.

Litteratur:

Utrykt litteratur:

"Pastor Erling til Klitte" (Fra Hans Brix' Kaj Munk arkiv, Det kgl. Bibliotek).

"Kærlighed", udgaven fra 1926, Kaj Munk Forskningscentret, 27.09.01

Fra internettet:

Munks skuespil hentes fra:

<http://kajmunk.emergence.dk/tekster/>

Trykt litteratur:

Munkiana nr. 42 og nr. 49.

Hans Brix: Hurtigt svandt den lyse Sommer, Westermann 1946.

Kaj Munk: Af et overfladisk, gejstligt menneskes Papirer, Nyt Nordisk Forlag 2001.

Søren Dosenrode m.fl.: Kaj Munk og Teologien, Nyt Nordisk Forlag 2014.

Ricardt Riis: Mennesket, person eller robot, Aalborg Universitetsforlag 2016.

Kaj Munk – modernitetens prædikant. III

Af Christian Grund Sørensen

Indledning til Kaj Munks samlede prædikener i den digitale studieudgave

Når man betragter Kaj Munks indsats på det prædikenmæssige område er det let at fortabe sig. Munks rolle om præst og det embedsteologiske perspektiv, han lægger ned over sit virke, er også i dag af interesse. Munk var landsbypræst par excellence, men hans kald var for stort til Vedersø. Det førte ham til Københavns og provinsens teatre, der atter førte ham til Paris, Berlin og Jerusalem og Østerbro, men straks igen hjem til sognekaldet. Perspektiver af dette blev diskuteret i denne series første artikel.

I seriens anden artikel var fokus på Munks formidling og på hvilken måde, han tog sproget og formen i sin magt. Lærd retoriker var Munk næppe, men den veltalende og de ofte barokke indslag, som kendetegner Munks scenekunst, genkender vi i forkyndelsen.

Efter den første artikels ”hvem?” og ”hvorfor?” og den anden artikels ”hvordan?” følger nu et fokus på et indholdsmæssigt ”hvad?” Hvad havde han på hjerte, den uigennemskuelige pastor, som snart aldrig kunne bestemme, om han var dramatiker, forfatter, journalist, eller netop præst.

Kaj Munks temaer

Munk er på mange måder helt sin egen. Han træder ved siden af de fleste af sine samtidige teologer. Han sammenlignes

dog ind imellem med Dietrich Bonhoeffer (1906-1945), der som tysk præst arbejdede imod nazificeringen af den tyske, protestantiske kirke. Sammenligningen er slående på den måde, at Bonhoeffer også måtte lade livet under det tyske regime. En vis parallel mellem de to teologer antydes stedvis i diskursen omkring den ikke-voldelige modstandskamp (Søren Dosenrode, (red.), Christianity and Resistance in the Twentieth Century. From Kaj Munk and Dietrich Bonhoeffer to Desmond Tutu, Archives de sciences sociales des religions, 152, 2010, 9). ”Når Kristus kalder en mand, byder han ham at komme og dø.” (D.Bonhoeffer i Efterfølgelse, (1937), Kbh. 1964 p.25) er et udsagn, man let kunne forestille sig også i Munks mund. Der er dog ingen biografiske tegn på, at Munk var bekendt med Bonhoeffers skrifter, selvom Munks blik ofte vendte mod syd.

Hvad der imidlertid er særligt ved Munk som præst, er righoldigheden i hans forkyndelse. Han er ikke til at sætte i bås, og hver gang, man synes at have ham ganske gennemskuet, så overrasker den næste prædiken. Alligevel er der en række temaer, som dukker op i prædikenerne igen og igen. En fuldstændig gennemgang af Munks temaer vil føre udover denne indlednings begrænsede rammer.

Derfor er der her udvalgt 5 tematiske fokuspunkter:

- Kaj Munk og det mirakuløse
- Kaj Munk og det sjælesørgeriske
- Kærligheden og kønnene
- Forsamlingshuset og missionshuset
- Kaj Munk og fjenden

Kaj Munk og det mirakuløse

Et af de særlige elementer i Munks relation til moderniteten ligger i hans fokus på det mirakuløse. Munks teologiske samtid var præget af to hovedstrømninger. En konservativ, som med rødder i missionsbevægelserne fastholdt et klassisk, kirkeligt syn på Guds almagt og vilje til at gribe ind i verden. Og en mere moderne kristendomsforståelse, som med rødder i den dialektiske teologi var ikke helt så sikker i den sag. Den anerkendte tyske teolog Rudolph Bultmann's ærinde var helt at "afmytologisere" (af tysk: Entmythologisierung) og ved hjælp af den historisk-kritiske eksegesi, tekstudlægning, at nærme sig et rent evangelium, fra hvilket det mirakuløse er bortrenset.

Gentagne gange i Munks prædikener tager han dette emne op og markerer en holdning, som netop fastholder miraklet. For, som Munk gentagne gange konkluderer: Hvis Gud er Gud, så kan han udføre de mirakler, han vil. Men kan Gud ikke udføre mirakler, så er han blevet afmægtig, og kan dermed ikke forstås som Gud, med de transcendent og omnipotente, overnaturlige og almægtige karakteristika, som adskiller Gud fra menneske.

Derfor er troen på det mirakuløse det naturlige for en kristen, og afvisningen af det en perversion. Som Munk udtrykker her med tanke på Kristi genkomst:

"I vor fantasiløse Tid (Teknikken har overtaget Fantasien, og den kan jo slet ikke erstatte Profetien; Profetien skænker Synerne for vor evige Stræben; Teknikken virkeliggør, hvad

dog ret beset er Fantasiens Død)

— i vor fantasiløse Tid er der en Del Kristne, der ikke længere kan forestille sig Jesu Genkomst; skal der være Tale om en Dommedag, erklærer de, da maa det altsammen forstaas aandeligt; den vil finde Sted i Hjærterne; den sker ved den enkeltes Død. Hvilken fattig Kattedotelære! Helt anderledes, naar Jesus taler om Dommedag; da mærker vi Løvens Klo." (Prædiken til 2.sønd. i Advent, 8. december 1940).

Tilmed forlader Munk snart jordforbindelsen og kaster sig ud i nærmest overtroiske varsler, som dog giver mening, fordi de fremtræder i prædiketeksten fra Lukas 21:

"Der er vel en eller anden skjult Forbindelse mellem Sol og Maane og Stjerner og saa den Klode, vi beboer. Mars stod nær ved Jorden, da Krigen udbrød. Og har ikke Solpletter og Nordlys Sammenhøring med de grufulde Vintre, der har lammet os, maaske ogsaa med de Jordskælvs, der ryster os?... Andetsteds varsler Jesus, at I skal høre Krige og Rygter om Krige. — Folk skal rejse sig mod Folk og Rige mod Rige; og der skal være Hunger og Pest og Jordskælv her og der."

Den apokalyptiske stemning af verdens undergang i prædikenen leder over i det næsten profetiske, men Munk ved også at slutte af. At lade sin tour de force i himmelrummet fokusere – ikke på det mirakuløse som begreb – men på selve genkomsten.

"Ja, saadan varsler Kristus, og vi synes jo: Jamen er det ikke netop et Referat af alt, hvad der sker omkring

os i disse Aar? Og vi kan løfte Øjnene mod Skyerne og spørge næsten utaalmodigt: Herre, skilles Himlen ikke? Herre, kommer du ikke snart?"

Mest kendt er Munk jo nok folkeligt set for skuespillet *Ordet* (1925) og den påfølgende filmatisering af Carl Th. Drejer (1955). Netop Munks udlægning af helbredelsesteksterne er værd at ofre opmærksomhed, for som det tidligere er blevet bemærket (C.Grund Sørensen i Dosenrode, Iversen, Lodberg 2014) kommer vi her ind til kernen af Munks teologi. For Munk markerer moderniteten negationen, benægtelsen af det deocentriske verdensbillede med Gud som centrum – altså i den udformning, hvor han er en selvstændigt handlende aktør. Men den negation kan Munk hverken af trosmæssige eller logiske grunde gøtere. Bemærk Munks anvendelse af de samme kategorier æstetik og religion som markerer henholdsvis det indledende og det afsluttende stadie i Kierkegaards stadielære.

"At Jesus kunde rejse en død fra Baaren, er da en ganske selvfølgelig Ting. Uforstaaeligt havde det været, om han, Guds Søn, ikke havde kunnet det. Han kunde det, og nu gjorde han det. Saadan er det fortalt, og saadan tror vi det. Ganske bogstaveligt. Havde han sagt nogle dybe og skønne trøstende Ord til Enken, nuvel, det havde været dejligt, det havde været Æstetik. Nu rejste han den døde op fra Ligkisten. Det er Religion." (Web. Med Ordets Sværd, 16.sønd.eft.trin.,28. september 1941).

Naturlovene består uanfægtet. Verden er ikke magisk, men styret af sandsynlige og forventelige processer. Men Gud kan dispensere, og rette på viserne på det mekaniske verdensbilledes ur.

"Den troende ved jo ogsaa om Lovene; han tror ydermere, at Gud har skrevet dem, og naar han grænseløst beundrer disse Loves Visdom og Vælde, ærefrygter han altsaa Gud. Men den Gud, der har skrevet dem og staar bag dem, staar saa ogsaa tillige over dem. Hvem vilde forbyde Urmageren at røre ved den lange Viser med Fingeren?

Saa har da baade Videnskab og Erfaring Ret i, at »død er død«. Dette er Regelen. I ti, i tusinde, i Billioner af Tilfælde er dette Regelen; men saa indtræffer Undtagelsen, den, Erfaringen har glemt fra sidste Gang, og den, Videnskaben for sin Eksistens' Skyld maa benægte, Undtagelsen, at død er levende". (Indlæg i Jyllandsposten 11. september 1932).

Dermed afslører Munk sin dobbelthed. Han er barn af sin tid med tillid til naturvidenskaberne og det forudsigelige. Tyngdekraften og dødeligheden er konstant, men i Munks gudsbillede gælder det stadig, at "*...for Gud er alting muligt*." (Matt. 19,26). Modernitetens rationalitet er ikke ophævet, den har blot fundet sin overmand. Et perspektiv, som jævnlige blev kritiseret og banaliseret. (C.Grund Sørensen: *Et Guds under? – Persuasionen i Kaj Munks prædikener* i S.Dosenrode, R. Raun Iversen og P.Lodberg: *Kaj Munk og teologien*, Aarhus 2014).

Munk og det sjælesørgiske

I citatet ovenfor mærker vi noget af Munks nerve. Sognebørnene og sjælene skal trøstes. Ingen bør gå utrøstede eller alene gennem livet. Alligevel retter Munk sin kritiske pen imod den trøst, som forbliver i flosklerne. Det er ikke nok, at enken i Nain bliver hjulpet og trøstet i sin sorg, da hendes søn opvækkes fra de døde, for hvad hjælper det os i dag? Hvis ikke vi som mennesker oplever Guds konkrete indgriben og tilstedeværelse i dag, hvad er det så værd?

I Kaj Munks nok så bekendte skuespil *Ordet* (1925, Carl Th. Drejers filmatisering 1955) er fronterne trukket op – ikke blot mellem naturvidenskaben og troen på miraklet – men også mellem pastor Bandbuls smukke ord om, at man må acceptere menneskelivets modgang, og så den vanvittige Johannes' insisteren på, at for Gud er trøsten ikke den eneste udvej.

”I ved, jeg har skrevet et Skuespil, hvor en brændende Tro kalder en død tilbage til Livet. Det er een Ting. En anden Ting er, at jeg som Præst er kommen til Sygelejer, hvor jeg ikke havde Kræfter eller Mod eller Trostros nok til at bede om Helbredelse. Jeg har staaet ved saa strenge Sygelejer, at jeg blot har kunnet bede til Gud om, at det maatte faa Ende... Da har jeg bittert kunnet sige til mig selv: Som Digter giver du de Døde Livet ved Troens Hjælp, men som Præst kan du ikke engang skaffe en lidende Døden.” (Web. Med Ordets Sværd, 5-9, 16. sønd.eft.trin., 28. september 1941).

Men Munk må jo trods alt ubehjælpsomt søge at give trøsten, hvor miraklet ikke sker. Som en anden pastor Kargo (hovedperson i skuespillet *Kærlighed* fra 1926), som trods sin angivelige vantrøster sin menighed, må Munk trøste med bønner og Guds usete løfter. ”*Men Trøsten skal vi fastholde; at vi har Riget, faaet det som Gave af Gud.*” (KMF-nr. 14.22.05 *Tekststed usikkert. 1. tekst-række ifølge Nøjgaard.24. s.e. Trin.*) I en prædiken om himlens fugle og markens liljer kan det lyde næsten friskfyragtigt:

“Aah, tag nu at lade være med alle de Bekymringer! hvad nytter de til? du skulde hellere ta’ og gaa dig en Tur: Hvis du har Sorg i Sinde, gak ud i Mark og Lund og lad de friske Vinde dig vifte karsk og sund.” (KMF-nr. 14.20.12. Web. Mindeudgave Prædikener 38-41, 15. s.e. Trin., 20. september 1925).

Men Munk er ikke altid der. Sin sidste kendte prædiken, afholdt nytårsdag 1944 stående ved foden af prædikestolen i Vedersø kirke indleder Munk med en bøn:

”Kære vor Gud og Far i det høje, vi takker dig for, at du har rejst dit Hus her paa Jorden, for at Sandheden skulde eje sin faste Borg iblandt os. Tak, at du ogsaa paa denne Nytaarsdag 1944 har kaldt os herhen. Der er nok, der lyver i Verden. Her lyder dit Ord, der ikke spørger efter Bifald og ikke regner med Vrede, men er lige sikkert til Trøst og til Tugt. Om vi saa maatte tage imod det. Amen.” (KMF-nr. 85.06.01, Mindeudgave Prædikener, 356-359., Nytårsdag, 1. januar 1944).

Hermed knytter Munk bånd mellem det timelige og det evige, jord og Himmel. Trøsten ligger for Munk ikke i ordene fra ”Pastor Trøstemand” eller ”Højskoleforstander Bravo”, men i den nære afhængighed af Gud og af jøden Jesus.

Netop den terminologiske brug af udtrykket jøden Jesus var i øvrigt uopgivelig for Munk i sine indlæg i dagspressen. Det var en hjertesag for Munk at forsvare jødernes retsstilling i det stedse mere nazificerede Danmark. Derfor måtte Munk da også i et notat indtelefoneret til Jyllands Posten 15.december 1941 reagere med et ultimatum i forhold til et redaktionelt diktat om ikke at henvise til Jesu semitiske ophav:

”Kan man ikke i Jyllandsposten skrive, at Kristus er jøde, kan jeg ikke mere skrive i Jyllandsposten”.(KMF-nr. 95.03.01).

I prædikenerne benyttes dette suffix, jøden, dog ikke nogetsteds. I kirken forudsattes Jesu jødiske rødder måske så anerkendte, at selv inspirationen fra de nationalsocialistiske Deutsche Christen syd for grænsen ikke kunne rokke herved.

Kærligheden og kønnene

Et hyppigt gentaget tema i Munks prædikener er kærligheden mellem mand og kvinde. Ægteskabet er en væsentlig værdi for Munk, og selvom pligten og den gudgivne samhørighed er det væsentligste, så er romantikken for Munk en afspejling af det himmelske. I en tale til to nygifte hedder det, at:

” Kære I to unge, af alle Foraarets

Blomster, Gud har givet jer, er Forelskelsen den yndigste. Vær glade for den, vær taknemlige for den, vær stolte af den. Begynd I bare jert Ægteskab med at være rigtig forgabede i hinanden, med at synes, at det er bare Fest at være sammen, og I er til for at gøre Livet dejligt for hinanden. I glæder Gud ved at skønne paa hans Gave.” (1942, Med Sol og megen Glæde, 244-246. Mindeudgave Prædikener, 313-315).

Især kvinden, den unge kvinde på tærsklen til ægteskabet, har Munks beundring:

”Næ, Kvinden er slet ikke yndigst paa Restaurationer, eller naar Bilen(!) starter(!) imod Paris(!). Det er Hetæren maaske. Men Kvinden.

Jeg skal sige Dem, mine Herrer, naar hun er yndigst. Det er hun, naar hun ligger paa Knæ i Slud og Pløre i den lollandske Roemark med Barnevognen staaende for Enden af Rækkerne ..... Da er Kvinden yndigst; for da bærer hun Danmark.....

Eller Pigen, der ved Skovballet rækker sin Mund til ham, det skal være i Aften og i Morgen Aften og i alle de Aftner, der er i Evigheden.

Jeg kunde ogsaa nævne den Kvinde, der er for stolt til at græde, naar Slyngelen, hun har givet alt, tænder Cigaretten og gaar fra hende til nye Eventyr-surrogater.

Først og sidst vil jeg nævne den unge Brud, der lægger Myrtekransen før Natten, og nævne hende igen Aaret efter med Barnet ved Brystet.” (24. sønd. eft.Trinitatis, 23. november 1941).

Heri anes brodden mod det moderne: Æstetikken og oplevelsen skal ikke være

instansen for det skønne: Den etiske dimension og ansvaret forlener den unge kvinde i roerækkerne med værdighed og en dybere skønhed. Også den internationale situation afspejles i det smukke kvindeliv:

”Eller jeg kan nævne den finske Mor, der kaster sig over sit Barn paa aaben Gade for at dække det med sit Legeme, mens Molotovs Bomber fra Himlen kalder Helvede op fra Dybet omkring hende.”

Munk er ingenlunde nogen ynder af de erotiske fremstillinger af kærlighedslivet. Hvor det seksuelle i Munks brevroman (Af et overfladisk, gejstligt Menneskes Papirer, 1926) problematiseres som lavt, næsten dyrisk, i forhold til den op højede tiltrækning, finder det dog i prædikenerne et balanceret leje.

I en prædiken fra 1941 kommenterer han den klassiske frihed overfor kønslivet, eksemplificeret ved de gamle grækere:

”Men i Hellas var den [friheden] gaaet over Gevind. Selv blandt de ædleste Grækere var somme naaet den Grad af Frigjorthed med deres Legemer, at de ansaa det unaturlige for naturligt.”

Det har haft sine konsekvenser for kirken, at man har måttet svare igen overfor dette, nemlig dette, at man er svunget for langt til den modsatte side:

Det har rystet Kristendommen, saa den, for at rette Stokken, har bøjet den alt for langt til den anden Side. Det har af og til været paa Nippet til, at den har anset det naturlige for unaturligt. Det marerider os endnu. Naar

Præsten holder Vielsestale, fremfører han ophøjede Ord om mange Forhold, men han er tykt uvidende om, at de to unge har Lyst til at komme i Seng sammen. Han vover ikke at takke Gud for Legemets søde Gave; endogsaa “Vorder frugtbare og mangfoldige” har en Snerpetheden imødekommende og til Umoraliteten hensyntagende moderne Tankegang nægtet ham Mund til at ytre. Og over for Ungdommen i Konfirmandstuen volder det sjette Bud ham Sved og Øjen-glippen; thi den overvejende Del af den kristne Verden har skumlet sig ind i en Forestilling om, at alt, hvad der har med Livets Ophav at gøre, smager af Sjofelhed og maa drives under Laag.. (Prædiken til 24.. søndag efter Trinitatis, 23. november 1941).

Interessant her er det at bemærke Munks kommentar omkring ”den moderne tankegang”. Det er modernitetens regelretted og systemtænkning, som Munk lader til at reflektere over. Ligesom miraklet er alternativet til og opgøret med en strengt scientistisk rationalitet, så er kærligheden og det erotiske alternativet til såvel moralens ydre spændetroje som æstetikens indre ditto.

Forsamlingshuset og missionshuset

Som ovenfor nævnt er det ikke let at placere Munk indenfor det klassiske felt af kirkelige retninger. Ledende tidehversfolk som bl.a. Knud Hansen rubricerede Munk som en slags naiv skabsmissionsmand. En pietistisk arv syntes iagttaget, navnlig inden for Munks ganske klassiske syn på det overnaturlige:

”Kaj Munks mirakelbegreb vidner om en ganske utroligt banal og fladbundet virkelighedserkendelse. For ham er miraklet i virkeligheden blot noget mekanisk, nemlig dette at der findes undtagelser fra reglen.” (Hansen 1942, p.54).

Munk var ikke i samklang med den dialektiske teologis moderne dogmatik, i hvilken fokus var på Jesu forkyndelse fremfor på selve inkarnationen af Gud i verden. Derfor kunne kritikken af Munks inkarnationssyn lyde således:

”...den samme banale opfattelse af tilværelsen som videnskaben. Han opfatter den ganske simpelt som et stykke mekanik, et sindrigt og beundringsværdigt urværk, og for at skaffe plads til troen maa han postulere, at vorherre engang imellem stikker en finger i hjulet.” (Hansen 1942, p.55-56).

Sandt er det da også, at Munk mange steder viser en fastholden i den klassiske kristendom – især i forhold til kulturradikale omtolkninger af denne. Alligevel kunne Munk ikke selv finde sig til rette her:

”Mine Landsmænd, jeg kender en Præst, der sommetider har bedt til Gud, om han ikke maatte blive Missionsmand. Han synes, han trænger saa inderligt til det. Men Gud har hvergang svaret Nej. “Maaske du kan faa Lov til det engang,” siger han; “men der er Sider i din Natur, som i saa Fald maatte kappes af, og som jeg foreløbig har Brug for, der hvor du er.” Til at være sand Missionsmand kræves der en stor Portion Umenneskelighed.”

(Prædiken til 22.s søndag efter Trinitatis, 9. november 1941).

Sympatien ligger hos missionsfolket fremfor hos de grundtvigske. Alligevel kan Munk ikke helt finde sig til rette.

Hans ønske om en dyb, men bred kristendom lader til at komme ham i vejen.

I en prædiken fra 1926 over kirken i Vedersø gennemgår Munk tidens gang. Kirken står der. Siden kommer møllen til, og skolen til, og holder den med selskab. Alt er såre godt. Men nye konkurrenter kommer til og kirken går i dialog. Replikkerne er som hentet fra teatret:

”En Dag rejste de et Forsamlingshus.

“Hvem er du?” spurgte Kirken.

“Ih, ved du ikke det? Jeg er et Forsamlingshus. Saadan bygger de mange over hele Landet.”

“Hvad skal du da?”

“Ja — hva’ — mig skal de gøre Gymnastik i — t. Ex.”

“Naa — naa — ja, det er godt nok; hvad saa mere?”

“Ja, saa — saa kan de jo ogsaa holde Møder og Foredrag i mig, forstaar du?”

“Foredrag?”

“Ja — saadan — Taler — altsaa.”

“Det faar de jo hos mig.”

“Jo, men — det er ikke nok — forstaar du.”

“Naa — naa saadan — naa — jeg er ikke mere — nok.”

“Næ — vi skal jo ogsaa lidt andre Ting end saadan lige gaa i Kirke.”

...

“Du er mig lidt fordægtig, du — Forsamlingshus; det er, lige som du skju-

ler noget for mig, — som om du ikke vil være dig selv bekendt. Noget af det, du siger, er godt nok, men noget er jeg rigtignok ogsaa meget urolig ved. Jeg kan ikke byde dig Velkommen, inden jeg ser, hvad du duer til.”

...

Kirken tav. Den ventede. Den havde Tid til det. Den skal jo ikke dø. Og den saa Ministre, Folketingsmænd, Højskolelærere, Præster komme og holde Foredrag. Og den nikkede: “Det er ikke saa tosset endda. Det kan være, det gaar bedre i Folk saadan; at der tales ligesom jævner derovre end hos mig.”

Men den saa ogsaa andre Ting. Den oplevede stjerneklare Nætter, der før havde været fulde af Tavshed og Fred; da havde den ligget stille og talt mildt og dæmpet med alle de døde om dens Fod. Nu trængte der Eder og raa Ord, Fuldemandsvræl og Vrikkedansmusik over til den; en Em af Røgtobak og hed, daarlig Luft stod ind over Kirkegaarden.”

Mens kirken ser sin rolle udhulet af det grundtvigske forsamlingshus, hvor baller står højt på listen, så træder endnu en konkurrent ud af mørket:

”Men Kirken blev den samme. Forsamlingshuset haanede den. “Kan du se, hos mig kommer de unge. Jeg har det, der lokker. Du kan staa der, gammel og umoderne — som det Skrummel, du er.”

...

En Dag stod der et Missionshus herude.

“Hvem er nu du?” sagde Kirken.

“Jeg er Missionshuset. Jeg er kommen, for at de hellige kan komme i mig.”

“Hm! Saa — de hellige! jeg troede jo netop, at det var dem, der kom hos mig.”

“Nej, der kommer jo Rub og Stub. Hvad duer det til? Alle Mennesker skal omvendes.”

“Skal de staa paa Hovedet?” sagde Kirken, men fortrød lige med det samme, den havde sagt det, for den hørte Forsamlingshuset grine.

“Du er ikke god nok til os,” sagde Missionshuset.

“Naa, jeg er heller ikke god nok til jer,” sagde Kirken; “hvornaar river I mig ned?” KMF-nr. 55.07.02 (Mindeudgave Prædikener 11-15. 31. oktober 1926

I denne fabel møder vi Munks ambivalens.

Ind imellem kommenterer Munk på Grundtvig i sine prædikener, men ikke udførligt: *”Han er en Videnskab for sig selv.”* (Med Ordets Sværd, 90-96, 24. december 1940). Men de kirkelige retninger i sig selv kan Munk fint hudflette:

”..Gruelig meget af det, Missionærer og Højskoleforstandere farer rundt med, er Folkepaahit, ligegyldigt, hvor dødeligt sikre de er paa det. Grundtvigianeren f. Ex. rejser rundt og siger, at Trosbekendelsens Ord har Jesus selv lavet; det passer ikke; de staar ingen Steder i Det ny Testamente og er blevet til et Par Hundrede Aar efter Jesu Opstandelse. Missionsfolk rejser rundt og præker Omvendelse til Missionen; det passer ikke; der staar ingen Steder

skrevet, at man skal omvende sig til en Mening, og selv om det stod skrevet, var det galt. Jesus sagde: I skal omvende jer og blive som Børn. Det er noget ganske andet.” (Web. Mindeudgave Prædikener, 60-61, 6.sønd. eft.påske,29. maj 1927)

Det kan ikke undre, at Munk aldrig har været kirkelig organisationsmand – og at hans smukke vise om Den blå anemone først i 2006 - efter 63 år – blev optaget i Højskolesangbogen. For hverken forsamlingshuset eller missionshuset syntes at rumme Munk – eller omvendt.

Kaj Munk og fjenden

Med en vis ret kan man sige, at Munk omgav sig med fjender og opsøgte striden. Munk var kendt for sin hvasse pen i Jyllandsposten og sin skarpe satire på teatret. Prædikenerne er ingen undtagelse. Der langes ud imod forsamlingshus og missionshus, men heller ikke Christiansborg, universitetets vismænd og den almindelige danske ugidelighed går ram forbi. Munk kan hudflette sine opponenter som højskoleforstander Bravo og pastor Trøstemand. Samtidig ved vi fra skuespillet I Brændingen (1926), hvor Munk går ind i kulturkampen med i en kommentar til Brandes, at Munk er vel i stand til at lytte til sine modstandere, og ”fra Golgathahøjen ved foden af korset at prædike respekt for Brandes”.

Fjenden er i den sidste del af Munks prædikevirksomhed besættelsesmagten og nazismen i særdeleshed. Munk nægter at fare med lempe i denne sag:

”Vi ved, hvordan det er gaaet med os og disse Tyskere. De stiftede en Ikke-Angrebstraktat med os. Derefter kastede de sig over os med deres Kanoner, Tanks og Flyvemaskiner og gjorde os hjemløse hos os selv og retsløse under vor egen Regering.”

Munk er i samme prædiken over de, som samarbejder med fjenden og som forråder deres land. Gud ser det, og græmmer sig. Alligevel lader Munk fjendskabet kende en grænse:

Jeg staar ikke her for at prædike Had mod nogen. Det er mig plat umuligt. Ikke engang Adolf Hitler hader jeg. Jeg ved, hvad Rædsel og Elendighed Verden er kastet ud i; jeg ved, hvad Forsmædelse mit eget Land har maattet opleve. Jeg ved, at jeg nu i Maaneder ikke har lagt mig til Ro nogen Aften uden at tænke: “Kommer de efter dig i Nat?” Og den Tanke er ikke morsom for en, der elsker Livet, har nok at gøre i sin Germing og er glad for sin Kone og sine Børn. Og dog kan jeg ikke hade. For Mennesker er saa mange Slags og besættes af alle Slags Aander, og Frelseren har lært os Bønnen: Forlad dem; thi de vide ikke, hvad de gøre. (KMF-nr. 85.06.01 (Mindeudgave Prædikener, 356-359., nytårsdag, 1. januar 1944).

Det er den kristnes pligt at kæmpe for sit land, sin familie, sine værdier. Pacifismen er for Munk en lige så uantagelig position som hadet:

”Den kristne Soldat er ham, der gaar ud til at lide selv for i Menneskelighedens Navn at skærme andre mod Lidelsen...

Man kan holde med hvilken af de krigsførende Magter man vil, og man kan fordømme dem alle lige, men Kristus har ikke lukket Himlen for noget Folk, eller nogen Stand. Baade af Churchills og af Hitlers Generaler vil der være nogen, der skal faa Lov til at sidde til Bords med Abraham, Isak og Jakob i Himmeriges Rige. Soldaten har lige Ret med os andre til at deltage i Morgensangen:

Jeg i mit Kald og Stand
min Gud og Fader kan
tilbørligt dyrke.”

(Med Ordets Sværd, 126-136, 3.sønd.
eft. helligtrekonger, 26. januar 1941).

Bliver der så ikke nogen virkelig fjende tilbage for Munk? Jo, men fjenden ligger ikke blot i det politiske og det nationale og kan identificeres med skrårem og armbind. Fjenden ligger også i os selv og vores egen fejhed:

”For det er jo Sandheden om os. Og den gælder lige fra Paven til Sognepræsten i Vedersø: Vi er faldet i Søvn, fordi det har trukket ud med Herrens Genkomst; det vil paa jævnt Dansk sige, at Kristus er ikke levende nok for os, og det, vi forkyn-der, er Forkyndelse i Stedet for Virkelighed. Der var en Læge i Midtjylland, der ved et Selskab mellem troende Mennesker rejste sig og foreslog: Skal vi drikke Hitlers Skaal! Det var nu længe før 9. April. En Del af Selskabet protesterede, og da raabte Lægen: Der er Hundredtusinder, der er rede til at give deres Liv for Hitler, hvor mange af jer Kristne vil gøre det for Kristus?”

Her bliver Munk således vækkelsesprædikant og ikke politisk agitator. Selv stor-

politikken og det nationale kunne ikke, hvor kært det end var for Munk, anskues uden lyset fra den tomme grav og gruen på Golgatha.

”Verdensmagthaverne mødes med de saakaldt fromme Kristne deri, at der ikke maa tales Politik i Kirken. Deri tjener Kirken dem gerne, saa længe de fører en Politik, der ikke er Kristus fremmedartet. Men slaar de ind paa Veje, som Kristus har betegnet som dem, der fører stik mod Guds Vilje og derfor til Afgrund for Folkene, da var Kirken ikke Jesu Kirke, om den tav.” (KMF-nr. 78.02.04 (’Kaj Munks sidste Prædiken i København’. Mindeudgave Prædikener, 349-355, 2. s. i Advent, 05. december 1943).

Kaj Munk: (Post)modernitetens prædikant?

I Danmark har der aldrig været nogen stor interesse for Kaj Munk som prædikant. ”Ordet og mordet skygger på sin vis for hele personen Kaj Munk og hans samlede værk” udtrykkes det i den store antologi om Kaj Munk og Teologien (Dosenrode, Iversen, Lodberg 2014 p.7), og selv i denne antologi spiller Munks prædikener da også en påfaldende distant rolle.

Måske tiden er til, at Munks prædikener bliver genlæst og taget til hjerte som et hovedværk fremfor et sideværk? Ikke mindst, fordi det historiske fokus på Munk som modstandens martyr må blegne for de yngre generationer, for hvem fortiden er historie. Derfor bliver det også tvivlsomt med den såkaldte biografisk teologiske tilgang, som Peter Lod-

berg implementerer i antologien (Dosenrode, Iversen, Lodberg 1014 p.205 ff.). Hvis Munk først og fremmest var barn af sin tid, og havde bud til den, hvad skal vi så bruge hans værker til nu?

Kaj Munk levede i en brydningstid. Det præmoderne, førmoderne paradigme med landboliv, nationalfølelse og en specifikt kristen etik gik mod sin afslutning. Moderniteten havde allerede fundet vej i form af Georg Brandes, kulturradikalismen og den dialektiske teologi, som ofte var på barrikaderne i en vis politisering og afmytologisering af Munks elskede, udfordrende kristendom. På samme vis lever vi i det 21. århundrede i et kulturelt og paradigmatiske tidehverv. Tabet af de gamle autoriter og de store historier (J.F.Lyotard, 1984), kontingensen (N.Luhman, 2000) og religionens nye plads (C.Taylor, 2007) med mange flere observationer og diskurser afslører, at verden forandres og at vi vandrer med. Måske Munks prædikener kan bidrage til den vandring?

Først og fremmest insisterer Munk på, at Gud er til. Nok er Gud uden for vores erkendelse, metafysisk, men ikke i en abstrakt forstand. Gud er transcendent, uden for vor verden, og derfor uudgrundelig, men Gud træder ind i det immanente, i vores verden, fra tid til anden. Hermed – og især gennem inkarnationen i jøden Jesus – får vi et glimt af den skjulte virkelighed, som i hverdagen unddrager sig vor erkendelse.

Transcendensen giver sig således nedslag i det immanente, evigheden rammer ned i tiden, og troen er for Munk så at sige lynafleder mellem Himmel og jord, i og med at den skaber bro mellem men-

neske og Gud. Troen er på én gang naiv og enkel – og modsætningsfuld og kompleks. For Munk er troen nemlig ikke en nedarvet eller overgivet selvfølgelighed, selvom han mindes barndomshjemets trosliv med glæde. For det moderne menneske er troen på Guds eksistens altid udfordret og valget er netop at vove sig ud på troens de 70.000 favne i opposition mod det bestående, som nu var det sekulære. Modernitetens verdslighed er forkyndelsens grundvilkår for Munk – i Vedersø Kirke såvel som på teatret.

For det andet er Munks indfaldsvinkel til troen af udforskende karakter. Undrende med tilslutning, også hvor underet ikke kan forklares eller spørgsmålene bliver svævende. Men Munk undres ikke på afstand. Som i Anselms klassiske *maxime credo ut intelligam* (jeg tror, at jeg må forstå) (Anselm af Canterbury: *Proslogion* 1) er Munk en troens mand, som dog undres over det, han ved, og det, han ikke ved. Derfor må Munks tro være åben og udforskende, ligesom hans prædikener gennemspiller allehånde positioner og argumenter.

For det tredje kan man betragte Munks etiske tænkning. I den sydafrikanske fredsproces kunne Munks særlige diskurs omkring fjenden og næstekærligheden anspore til forsoning. Munk er hverken i relativismens eller konfliktskyhedens vold. Han vover at sætte sig som jøden Jesus og trække en streg i sandet, mens han på den ene side identificerer det forkastelige, og på den anden side rækker ud efter mennesket. Konsistensen er hos Munk det essentielle.

Man kan spørge, hvorvidt Munk i sin forkyndelse i virkeligheden var anti-

moderne? Dette synspunkt forfægtes af flere af Munks samtidige kritikere. (Geo Hammar: "Livsproblemet hos Kaj Munk", Stockholm 1945). I denne artikels perspektiv, at Munk er "modernitetens prædikant", forholder dette sig modsat. I Munk ser vi en skikkelse, som er i stand til at favne såvel moderniteten i al dens antropocentrisme, dens ensidige fokus på det menneskelige og det rationelle, og som samtidig favner den klassiske kristentro med det evige, transcendentens fortegn.

Munk lod sig ikke kue af tidens strømninger. Hvad enten de var med ham eller imod ham forblev Munk Munk. Denne hensynsløshed kostede ham dyrt i samtiden, men lader os i dag stå tilbage med en helstøbt prædikant, som besteg stolen i ærbødighed for Mesteren, med den tunge tornekrone.

Må Kaj Munks prædikener blive genlæst – og genhørt. Ikke blot som historiske kilder om en svunden tid men som inspiration til det liv, som ligger i en nutid og fremtid hinsides det moderne. Mon Kaj Munk kan hjælpe os til at favne det liv med jøden Jesus på cykelstangen?

"Jesus er paa Vej til Hovedstaden. Lad os rykke Billedet nær ind paa Livet af os." (Med Sol og megen Glæde (1942), 107-109, Mindeudgave Prædikener, 19-21. Omtalt i Foraaret saa sagte kommer, 300-301. (Den trykte udgave af 'Min første Prædiken', holdt - formentlig i to forskellige versioner - 10. Søndag efter Trinitatis, 24. august 1919: om formiddagen i Skovlænge Kirke, om eftermiddagen i Gurreby Kirke paa Lolland, 10. s.e.Trin., 24. august 1919)

Litteratur

- Bonhoeffer, Dietrich:
Efterfølgelse (1937), København 1964
- Dosenrode, Søren, Raun Iversen, Hans, Lodberg, Peter (red):
Kaj Munk og teologien, København 2014
- Dosenrode, Søren: Christianity and Resistance in the Twentieth Century. From Kaj Munk and Dietrich Bonhoeffer to Desmond Tutu, Archives de sciences sociales des religions, 152, 2010
- Hansen, Knud:
Forkyndelsen i Kaj Munks forfatterskab, København 1942
- Hammar, Geo: Livsproblemet hos Kaj Munk, Stockholm 1945
- Luhman, Niklas: Sociale systemer (1984), København 2000
- Lytard, Jean Francois: The Postmodern Condition (1979), Manchester 1984
- Munk, Kaj: Af et overfladisk, gejstligt Menneskes Papirer (1926), København 2001
- Møller, Per Stig:
Munk, København 2014
- Taylor, Charles:
A Secular Age, Harvard 2007

**Referat fra
generalforsamlingen
afholdt i
Kaj Munks Præstegård
i Vedersø den 13. januar 2018**

Referent Ricardt Riis

Pkt. a.:

Til dirigent blev valgt Jens Kristian Lings. Stemmetæller: Per Lunde Lauridsen. Referent: Ricardt Riis

Pkt. b.:

Formandens beretning:

Formanden glædede sig over 5 nye medlemmer, men beklagede samtidig, at vi havde mistet omkring 20 medlemmer. Medlemstal omkring 100.

2 initiativer til nye medlemmer.

- 1) Kaj Munk-ambassadører.
- 2) Ungdomsmedlemsskab.

Oktober-seminaret forløb godt. Fremover mere samarbejde med de forskellige foreninger, deriblandt Vennekredsen.

Dronningen har høfligt afslået at blive protektor for selskabet.

Forskellige tiltag angående Hørbylundekorset

Norwegian luftfartselskab vil muligvis gøre reklame for Kaj Munk.

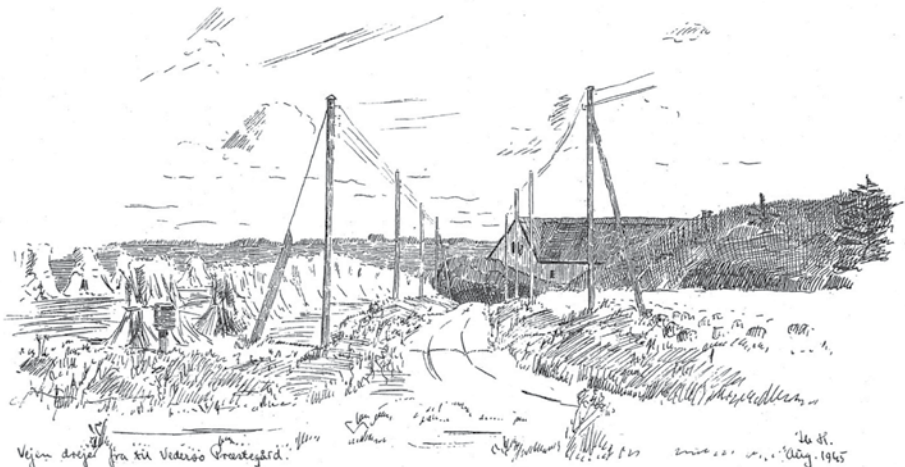
Ros til det nye Munkiana.

Orientering om 8 mill. til Forskningscentret over 6 år.

Diskussion:

Lings havde fået afslag på kronik i anledning af Kaj Munks fødselsdag, fra Kristeligt Dagblad (forståeligt, da de bragte en kronik af Per Stig Møller), men fik den optaget i Nordjyske Stiftstidende.

Megen debat om Hørbylundekorset. Privat finansiering? Er der lavet en plan med tilbagetrækning af korset til en lille mindelund? Vejens trævejsværn synes at skulle blive stående.

Vejens trævej fra til Vedersø Præstegård.

26. 8. 1945

Peter Øhrstrøm overrakte Søren Dosenrode et gavekort til Aalborg teater som tak for formandsskab.

Pkt. c.:
Regnskabet godkendtes.

Pkt. d.:
Til formand blev valgt Christian Grund Sørensen.

Pkt. e.:
Genvalg af Anna Saarup Brinth og Ricardt Riis.
Valg af Knud Erik Andersen og Søren Dosenrode til henholdsvis 1. og 2. suppleant.

Pkt. f.:
Som revisor genvalgtes Per Mikkelsen, som suppleant Per Lunde Lauridsen.

Pkt. g.:
Kontingentet blev fastlagt til 200 kr. om året.

Pkt. h.:
Ingen forslag var indkommet.

Pkt. i.:
Det blev vedtaget, at generalforsamlingen afholdes i sommerhalvåret. Denne beslutning skal dog bekræftes på endnu en generalforsamling.

Pkt. j.: Evt.
Man diskuterede forslag til forskellige aktiviteter.
En mailing-liste til medlemmerne ønskes oprettet.
Vennekredsen foretager tur til Lolland den 31. august 1. til 2. september i år.

Peter Øhrstrøm: Tak til professor Søren Dosenrode	5
Christian Grund Sørensen: Et par ord fra den nye formand	6
Jon Høgh: Forfatteren Svend Aage Nielsen fylder 80 år	8
Jon Høgh: Den Blå Annemone. En smuk og unik gave.	10
Jens Kristian Lings: Mytetyranni og tavshed	11
Kaj Munk: Om sognesammenlægning	14
Jon Høgh: Kaj Munk og hans sogne	17
Ricardt Riis Kaj Munks famlende år	20
Forskningsartikler:	
Christian Grund Sørensen: Modernitetens prædikant III	30
Generalforsamling i Kaj Munk Selskabet:	
Ricardt Riis: Referat fra generalforsamlingen den 13. januar 2018	42